

А. Д. ПАВЛА

IV класс

ОРФОГРАФИЧЕСК  
ДАМШЛГЪНА  
ХУРАНЪГЪУ

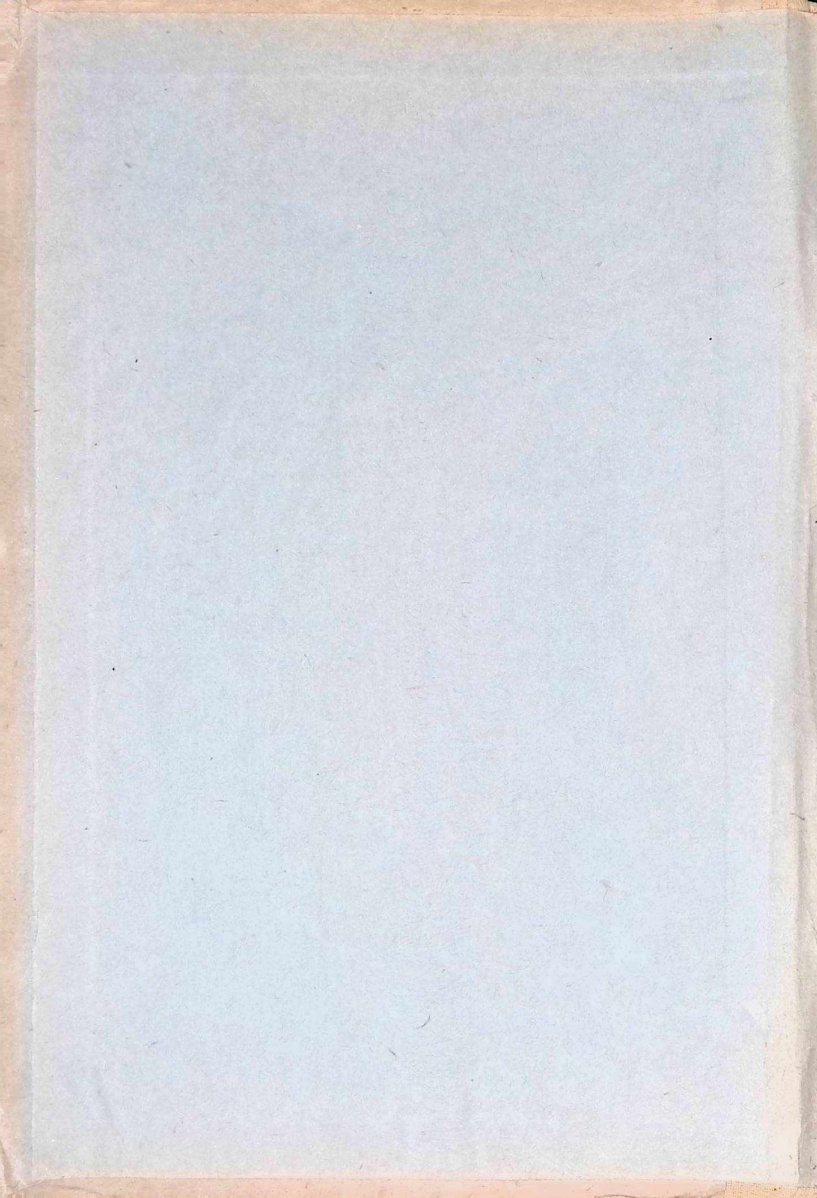
ЭКЛЦ ШКОЛИН

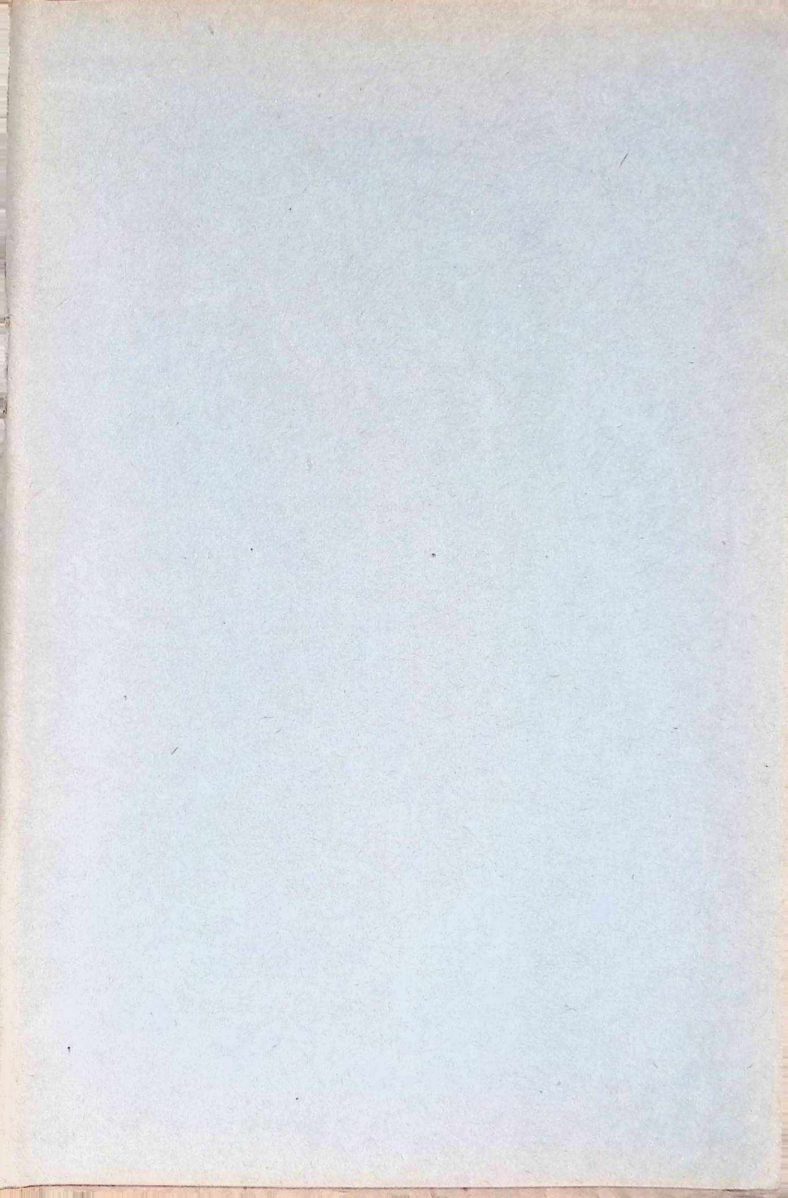
ХҮВ III

2-издание

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ

1938







А. Д. ПАВЛА

*А. Д. Павла*

ОРФОГРАФИЧЕСК  
ДАМШЛГЪНА  
ХУРАНЪГЪУ

ЭКЛЦ ШКОЛИН

*ХУВ III*

*Хальмг АССР-ин  
Наркомпрос батлв*

ГАРГ.

	Халх.		Халх.
Нур уг . . . . .	3	»	вч . . . . . —
Дассан давтлгън . . . . .	5	»	в . . . . . 39
Бääлгънä нeрн . . . . .	12	»	ув, үв . . . . . 40
Гурвдгч класст дассан		»	джв . . . . . —
давтлгън . . . . .	—	»	хв . . . . . 41
Бääлгънä нeрнä суф-		»	хч . . . . . 42
фиксмүд . . . . .	23	»	х . . . . . —
Чинр үзүлгч нeрн . . . . .	25	Олн то . . . . .	43
Бурушагч хүвс . . . . .	29	чк . . . . .	45
Глагол . . . . .	30	р, л, ул . . . . .	46
Чилгчнь джанав, нав . . . . .	—	Орч нeрн . . . . .	48
» джанач, нач . . . . .	31	Тоолгч нeрн . . . . .	50
» джана, джäнäй . . . . .	33	Наречий . . . . .	51
» на, нä . . . . .	34	Нeрäдлгън . . . . .	53
» лав, лäв . . . . .	35	Нeг зүсн үгмүдтä зäнъгс . . . . .	—
» лач, лäч . . . . .	36	Куунä үглä таньддлгън . . . . .	55
» ла, лä . . . . .	37	Давхр зäнъглä таньддлгън . . . . .	—
» вв . . . . .	38	Давтлгън . . . . .	56

Расшир. Мр.  
Вотр Васс.

Солоз  
Послелог  
Словикс Слобд

Д. А. Павлов. Сборник орфографических упражнений для 4 кл. нач. школы. Калмыцкое Государственное Издательство. Москва, 1938 г.

Отв. редактор Л. Инджиев. Техн. ред. Е. Кириллова. Корректор Д. Павлов.

Слано в набор 21/VIII 1938 г. Подписано к печати 13/X 1938 г. Формат бумаги 60×92<sup>1</sup>/<sub>16</sub>. Тираж 4000 экз. Изд. листов 4. Бум. листов 2. 72800 тип. знаков в бум. листе. Бумага фабрики «Сокол» Индекс У. 1. н. Заказ № 3534. Уполномоченный Главлита Б-2496.

17-я ф-ка нац. книги Огиза РСФСР треста «Полиграфкнига». Москва, Шлюзовая наб., д. № 10.

## НҮР ҮГ.

Хальмг келнэ стабилн учебникд немлгн болдж гарчах „Орфографическ дамшлгэна хурангъу“ 4 классн төлэ бичгдсн. Эн хурангъуд дамшлгэуд орсн материал хальмг келнэ программар өггдв.

Негдгч отделд „Дассан давтлгн“ (№№ 1—17) өггдсн: үгн икэр бичлгнэ зокал, удан эгшгин, дүлэ болн аята хадврн туск. Гурвдгч класст дассан давтлгниг дөрвдгч класст дасх материал-мудла негдүлдж өггдв.

Сургъульчнр удан эгшгиг, дүлэ болн аята хадвриг саянар дасдж авхд болн темдгүлдж (темдг) өггдсн үгмүдиг саянар медхд словарь кедж авх зөвтэ.

Салу даалгъврмудт өггдджэх цаялгъвр:

№№ 2—7. Эн нөөмрт өггдсн даалгъвр куцахлайн, харар бичгдсн үгмүдиг ягъдж бичгдджихиг медүлхмн. 4, 5, 6, 7 даалгъврмудиг хошагдад даалгъвр кедж болхмн. Эн даалгъврт онгнган икэр өгхнб: „в“ чилчтэ үг, гь, г, нь, нг үзгүдтэ үг. 7-гч даалгъврт эгшгин таарлгниг медүлджанавдн.

№ 9—11. Эн даалгъврт өггдджэх үгмүд олзлдж занг тогтадж болхмн. Эн нөөмрт өггдджэх зокалар гардвр авч, талдан текстэр дамшлгэ кедж болхмн.

№ 13—16. Давхр хадвриг болн үг бүрдялгнэ тускиг дегд икэр тархал уга медүлхмн.

Баялгнэ нердиг дасад дуссна хөөн сургъульчнрин медхнб: баялгнэ нердин киискврт ямаран йилгъвр баядгиг болн тедин ягъдж бичгддгиг. Баялгнэ нердин суффиксмүдиг ягъдж олзлхиг медүлхмн. Талин келнэс орджах баялгнэ нердиг болн суффиксмүдиг сургъульчнрин словарьт оруулдж бичлгнэ туск ончинб медүлхмн.

№ 56. Баялгнэ нернэ шүүвр даалгъвр дегд делгрнэгүгъяр өггдв. Сургъулин багш эн даалгъвриг өггдсн тоогъарнб хувадж, кесг даалгъвр кедж чадджана.

№№ 57—60 Баялгнэ нерд олн тоод ягъдж бичгддгиг медүлджанавдн. Эн даалгъврт икэр өггдхнб-олн тоогын чилгчс: уд, үд, д. Талин келнэс авгдсн баялгнэ нерд, джөөли темдгэр чилдг үгмүд ягъдж олн тоод бичгддгиг цаялгхмн. Баялгнэ нерд дасхларн. киисквран онц үгмүд ягъдж бичдгиг медж авхмн, үлгүрлх: то-тоогын; мөрн-мөрнэ-мөрд, бахн-бахнин-бахнс, ангн-ангүд; толь-тольс; сессий-сессьд-сессьс.

№№ 66—81. Чинр үзүлгч нерд, баялгнэ нердт цаялггч үг болхларн, тоогъар хуврдгог болн киискгдгог медүлхмн. Баялгнэ нерн чинр үзүлгч нердин орчд ягъдж бичгддгиг медүлхмн. Чинр

узүлгч нерд кезä бāāлгънā нернā чинр авч, ягъдж хўврдгиг бичўлдж дамшахми.

№№ 82—84 Бурушагч хўвс ямаран болдгиг болн ягъдгиг медх зўвтā.

№ 85. Глаголиг цаг боли нўр болгънарнъ ѳгввдн. Сургъульчнр дамшлгъ кедж глаголмуд цуг цагтан болн нуўртāн ягъдж бичгддгиг медхми. Глагол дасхларн „в“ чилгчтā глагол ягъдж хўврдгиг (тāв-тāвўв-тāввч), „чк“ хўвтā глагол ю медўлджāхиг болн кезā бичгддгиг цāāлгъхми. Талин келнāс орджах глаголмуд ягъдж бичгдгиг сургъульчнр цāāлгъдж меддж авх зўвтā.

№№ 147—160. Орч нерн болн тоолгч нерн ѳггдджāнā. Тоолгч нернā чикāр бичлгъ дасхларн, бāāлгънā нернā чинр авсн тоолгч нердиг йилгъдж медх кергтā (бўрў, бāāsн, торн).

№№ 161—166. Наречий ягъдж бичгддгиг ѳгчāнāвдн.

№№ 167—177. Нерāдлгън, нег зўсн ўгмўдтā зāнъгс, кўўнā ўг, давхр зāнъг бичгддгиг цāāлгъдж, дамшлгънā материал ѳгчāнāвдн.

№№ 178—200. Цуг дассан ахрар давтдж, дамшлгъ келгънā материал ѳггдджāнā.

Сургъулин багш эн хуранъугъар гардвр авч, эврā бийнъ кергтā цагланъ, бичлгънā зокалла тархадж, текст авч олзлдж чадджана.

Эн хуранъгўд ямнан. дуту дунд бāāхиг зāнъглтхā гидж сурджанавдн.



## ДАССАН ДАВЛГЪН.

1. Ик узг бичлгънă зокал чееджър цăйлгътн.

а) Эн дора барлгдсн текстд кезă ик узг бичгдсиг цăйлгътн.

## СТАЛИНСК КОНСТИТУЦИЙ.

Советск Союзин ах балгъсн-Москва. Мовква балгъснд, ноябрь сарин 25-нд Цугсоюзин чрезвычайн VIII-ч хург сакгдв. ССР-н Союзин Конституцин проектн тускар ўр И. В. Сталин доклад келв. Ўр Сталинă доклад сонъсад, хург Конституцан декабрин 5-д батлдж авв. Декабрин 5 шиниг Конституцин одр гидж хург батлв.

Советск Конституций кўмнь тууджд демократическърн негдгч болджана. Демократическ свободи мана советск орн-нутгт иим Конституций бăахми болджана. СССР-т кўч-кўлснă гаргълт оодлўлх кергт Сталинск Конституций пролетариатин диктатурин агъу кўчтă зер-зевнь болджана. СССР-ин кўч-кўлсчнр алдр Сталинă гардврар улм хурдар шин диилврўр йовдж йовна.

Мана орн-нутгин школмўдар алдр Сталинск Конституций дасгдджана. Элстин дунд школд Конституций дасхджах багш олн зўсн диаграмс зурулдж. Тер диаграмднь Донбасс, Урал, Караганда, Баку, Иджл, Кок тенъгс болн нань чигн кесг юмн бăана. СССР-ин Союзин гол закон-Сталинск Конституциг сургъулъч болгън медх зўвтă.

б) Эн текстиг буулгъдж бичтн. Бийин нердин дорагъур татас таттн.

## ДНЕПР.

Европд утарн ик голмудин негнь — Днепр. Эн гол зуг Иджл, Дунай голас ахр. Днеприн зăрм анъгърнь пароход йовдго билă. Днепрогес тер анъгсърнь пароход йовулдг болгъв. Эндр одрă Днепр-ик, оргн усн хаалгъ болв. Днепр Киевиг болн Днепропетровскиг Херсонла, Одеслă, ташртнь Хар болн Азовск тенъгсър дамджулдж, Ростовла негдўлнă.

в) Эн сурврмудт бичдж хэрү өгтн. Хэрүг бүкл ниилвртä угар өгхмн.

1. Тана өвкинтн, эцкинтн болн бийинтн нерн кемб?

2. Альк нутгин, ямаран хотнд, эс гидж балгъснд гарлат?

3. Одгä цагт хама бäйнät? 4) Ямаран предмет школдан даснат?

Хэрүгъин янз (түрүн сурвр): *Мини өвкин, эцкин болн бийинм нерн-Бембин Бадмин Дольган.*

2. *Мана, тана* гидж үгмүд бичтн, харар барлгдсн үзгин дорагъур татас таттн. Эн дора барлгдсиг буулгъдж бичтн. Буулгъдж бичхлärн *мана, тана* гисн үгин хуврлгънä дора татас таттн.

Мана мөрн хурдн. Тана мөрн бас хурдн. Манахна колхоз адута. Мана мөрнäs колхозин боргч гүн улм хурдн. Одахн болсн урлданд танахна хотна сäэхн зерд мөрн ард үлдв.

Янз: *мана, тана, ноха.*

3. Эн дора барлатаг буулгъдж бичхлärн, харар бичгдсн үгмүд ягъдж бичгддгинь меддж автн.

Унärтсн тег. Адуна сән идг. Санджин Эрнцн тоомсрта адуч. Эрнцн адугъан сäәнär хälәнä. Эрнцн алä гаргъад бäädг улст дурго. Эднä колхозин хург болв. Хург деер хаврин тärä тärлгънä төр гарв. Хург деер Эрнцн, алäта йовдж тärәнä зер-зев цаглань бел эс кесн Манджин Доланиг сäәнär, ясн халхар келв. Эн джил эднäkнä колхоз цагъан гуйрин буудä тärхмн.

Янз: *малä, алä, унärтсн.*

4. Дора барлатаг бичхлärн, харар бичгдсн үгмүд ягъдж бичгддгинь меддж автн.

I. 1. Бадм, дегтр умш. 2. Умшлгъна дегтрмүд лавкд ордж. 3. Долан умшлгъндан йир сән. 4. Мана колхоз тохмта гурвн гү хулддж авла. 5. Элстд хувц уйдг артель бäәнä. 6. Лавкд дала хурвч ордж.

II. 1. Мана школин завхоз ик оньс хулддж авла. 2. Комендант школин үүдиг сөөд оньдин оньслна. 3. Мана школиг оньданд арчад, цеврär бärнä. 4. Мана школин класс болгън оньслгднa.

III. 1. Эн джилд үвл ут болв. Орла босад гархнь, өвдгцä цасн ордж. 3. Эн үвл Хальмг республикар метр цасн ундж. 4. Мартин сүүлär үвлин киитн чилв.

IV. 1. Делгр Бадмин киилгин ханцинь уутърулв. 2 Эн сара уутъхн. 4. Эрнджән госндан ультрг кев. 4. Кезәнä мухлалгддж йовсн угатьнр, ода орн-нутгиннь эзн болв.

Янз: *умш, гурвн, оньс, оньдин, үвл, үмкä, уутъхн.*

Б. Дора барлатаг буулгъдж бичхлärн, харар бичгдсн „в“ үзгиг чикär бичлгнä зокалинь цäälгътн.

I. 1. Мини аав болн авгъ балгъс орв. 2. Мана авгъ балгъснас авдр, девл, дөөв, шилвр авч ирв. Воова, Беевä хойр үвлд канькигъär дөшнä. 4. Химическ кабинетд тävц, давсн, шавр, көвнъ, дживр, хавсн нань чигнь дала юмн бä-änä. 5. Хавчна хотнас мана көвүн ода ирв. 6. Тарвдж шовун.

II. 1. Музейд хуучна тов узлäv. 2. Тер тоvig зеврул-лго хälänä. 3. Босха, шулугъар йов. 4. Мөриг идгт күргдж тäv. 5. Мөрән сән идгт тävчкäd ир. 6. Балгъснас Сандж госна кев өгүлдж. 7. Дава, дегтр ав. 8. Нäämн мөр унх-дан эвтä.

Б. Дора барлатаг буулгъдж бичхлärн, харар бичгдсн „г“ үзгиг чикär бичлгнä зокалинь келтн.

I. 1. Клубт герл гарчана, нär болджах кевтä. 2. Уүднä заагар гегән гарчана. 3. Мана худгин усн йир цегән. 4. Бадм хургт үг келв. 5. Сандж герт бäänä. 6. Цегдг, терлг хуучна хувцн. 7. Тег цецгäгъär хучгддж. 8. Эн гол йир цегән уста. 8. Мана колхоз сөг тärв.

II. 1. Таг деер дегтрмүд тävнä. 2. Цäägъин аг ик болдж. 3. Чолун нүүрснä цог йир даамгъя. 4. Мацга Лаг Элстäs ирв. 5. Мана школд дала зург бäänä.

III. 1. Сталинград Иджл гол деер бäänä. 2. Ленинград Нева гол деер бäänä. 3. Луганск балгъсн Ворошиловград гидж нерäдгдв.

7. Дора барлатаг буулгъдж бичхлärн, харар бичгдсн „гв“ үзгиг чикär бичлгнä зокалинь цäälгътн.

I. 1. Гаха ик олзта адусн. 2. Сагъ шаргъ мөртä. 3. Хавр ирв, газр көкрв. 4. Иджл ут болн өргн гол. 5. Бадм зоопаркд бугъ—морл, загъс, зерлг унгъ, ик могъя, тогъру/үзв. 6. Боова торгъ, хоргъ, тогъш авч ирв.

II. 1. Кө ширт кергдгднә. 2. Сандж, көөгъяр бийән буднач. 3. Манахна колхоз тәрәгъән хурачкла. 4. Чонсахн темәгъяр, хөөгъяр, бүрүгъяр байн. 5. Бадм гиичән тоогъад гаргъв. 6. Сандж Бадмин нохаг маләгъяр цокв. Хур цәәгъад орджана.

III. 1. Овснә зөөлгън эклчкв. 2. Тәрәнә цоклгън эклчклә. 3. Школиг ширдлгън төгслә.

8. Дора барлатаг буулгъдж бичхләрн, „нб, нбг“ үзгүдтә угмүдин дорагъур татас таттн; кезә „нб“ бичгддгиг цәәлгътн.

Үр Сталинә гардврар мана орн-нутг индустриальн болв. Энъкр вождин гардврар крестьян улс колхозмудт хамцв, кулак улс класс болдгнь уга кегдв. Колхозмудин газрт шин машинд көдлджәнә. Колхозмуд үкр уга колхозникүдтән дөнъ болдж, үкртә болгъв. Үр Сталинә гардврар Иджл гол Москва голла негдүлгдв. Ода Аәдрхнәс Иджләр кермәр йовдж Москвад күрч болна. Онъгрсн цагин туудж медсн күүнд, ода цагин мана джиргълтә бәәдл сәәнәр медгдх. Мана орн-нутгт дала школ гарв. Школмудт мана орн-нутга бичкн күүкд цугъяр сургъуль сурчана.

Янз: *Тень, тенъсин усн*

9. Буулгъдж бичхләрн кезә джөбли темдг тәвдгиг цәәлгътн.

1 Ууль, соль, доль, холь, бууль, ань, тань, сууль.

2. Сургъуль, суль, хань, заль, зать, гахуль, тууль, нүднъ, мөрнъ, үкрнъ.

3. Хальсн, альх, ультрг, салькн, оньс, альмн.

4. Дольдж, сольдж, сургъульч.

10. Дора барлата джөбли эгшгүдиг бичлгънә зокал цәәлгътн.

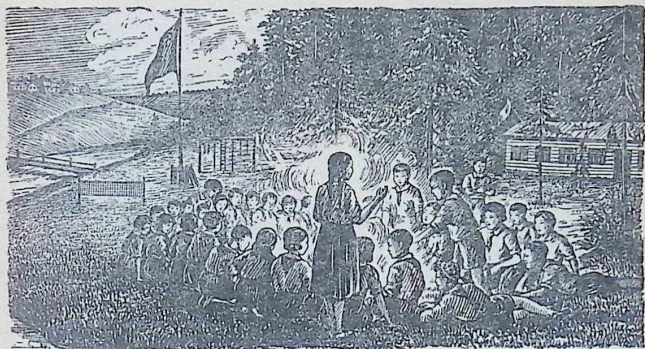
1. Седкл сургъуль сурхар ирв. Сургъулин джил эклв. Седкл сургъулән сәәнәр сурна. 2. Малч болдж Беевә бәәнә. Малин хот элвг. Беевә малан сәәнәр хәләнә. 3. Шилч терзсин шил сольв. Бүкл шилиг зүсәд хойр терзд суулгъв. 4. Колхозин амбарт суль дала. 6. Колхоз сулән буудәгъас доләд, тәрәнә эк хурав.

Янз: *соль-соләд-сольдж; мал-малан-малч, буудә-бу-дәгъан*

II. Буулгъдж бичтн; бичхләрн харар бичгдсн үзгүдиг бичлгънә зокалар цәәлгътн.

1. Цогта гал, Цагъан сул цагта, эргтә газр.
2. Дегтр, тагт, магтал, тогтавр.
3. Көгшн, догшн, хагсу, зегсн, тугч.
4. Нөклт, бөкд, тәмкд.
5. Мөрдтән, укрмүдтән, наадтн, темәдт.
6. Саалтг, хустг, отг, ортг, маштг, шалтг.
- 7 Наадх, идх, одх, өгх.

12. Зургар бичтн.



Эн лагерүр та-тар галтдж гарна. Тагтин, голин ца сад-а, эр-тә газр. Пионермүдин палат-с загсджана. Тедүкн улан ту-та модн хатхата. Костер шачәна. Костериг пионермүд бүслв. Цо-та гал делсв.

13. Дора барлатаг буулгъдж бичхләри, харар бичгдсн үгмүд ягъдж бичатагыни меддж автн.

1. Дорджин бригад өвс хадг. 2. Дорджин бригадин өвс хадг машин. 3. Болд ийр бат. 4. Би эндр нег батта зәнъг сонъсвв. 5. Дордж кевт, сәәнәр амр. 6. Та бас кевтти. 7. Угин ахрнь сән. 8. Дегтрин үннь гадртнь бичгднә. 9. Дордж чикәр цәәлгъсиг Долан нанд келлә. 10. Сургъуль дассна ашнь эн. 11. Бадм йир сергг. 12. Сургъульчнр сургъуль сәәнәр дасх зөвтә. 13. Оли чон менъ менъннә.

14. Барлатаг буулгътн, буулгъхларн эгшгин таарлгъинг цәәлгътн.

Тегш тег. Теегт цецгас дала. Теегас цецгас түүхэр гарцхав. Теегин көк өвсн. Теегиг мал бүтэдж. Дала хөн, темән, мөрн, үкр хярүлгддженә. Малин идг сән. Мал идг-тән цадна. Өвснә ургъц сән. Совхоз дала өвс хадв. Эн джил элвг өвстә болх, Овсиг машигъяр, мөрдәр хадв. Совхоз хөөдтән хаша бәрв, үкрмүдән „Хар газрур“ гаргъджана.

15. Дора барлатаг буулгъдж бичхләрн, харар бичгдсн үгмүдин дорагъур татас тач, зокалиннь цәәлгъвр огтн.

I. 1. То-тоод, дун-дуунд, хөн-хөөнд. 2. Ур бий зовадг, уул мөр зовадг. 3. Хөөткән сансн цецн, хагърхагъан хатхсн урн. 4. Уулас үүлн хөөгъдг уга, уячас көдлмш хөөгъдг уга. 5. Кесн гем эзән темцнә, кецин усн гуугъан темцнә.

II. Үвл. Үвл болв. Цасн унв. Газр цагъав. Цасар уул кегъад наадцхав. Уулас дорагшан саадг мет хурдар бууцхана. Нәәмн, Боова, Беевә цасар кү кецхәв. Боова даархан мартдж.

III. 1. Госна ул. 2. Өндр уул. 3. Үкрә тосн. 4. Хаалгын тоосн. 5. Бадмин герин өрк. 6. Өөрк мөрән бәр. 7. Герин шин терм. 8. Мана колхозин теерм.

IV. 1. Гахан саал. 2. Сандж Аәдрхнәс белг өгүлдж. 3. Кадрин тускар Эрнджән доклад келв. 4. Баснъ норман күцәв.

Янз: уул, ул, то-тоогъин, саадг, бүүр, туула, хәәсн.

16. Угин унъг болн чилгч цәәлгътн.

а) Дора барлата үгмүдиг буулгъдж бичдж, угин унъгин дорагъур татас таттн.

1. Зур, зург, бичг, эмч, малч, төмрч.

2. Дал, далвч, тохавч, хурвч.

3. Бич, бичәч, зурач,

4. Зур, зурлгън, бичлгън, умшлгън.

б) Дора барлатаг буулгъдж бичхләрн, харар бичгдснә сүүринь олдж, дорагъурнь татас таттн.

1. Бадм, бичгән дуус. 2. Бадмин бичг Сандж авла. 3. Эн бичгин хярү өггдв. 4. Зурачин герт хург болв. 5. Мана класс сән умшачнрта. 6. Сарагъас утана үнр гарчана. 7. Хадасна тасрха кевтнә. 8. Хадасна үзүрт киил-

гән торгъв. 9. Мана теегт тәрәнә хадлгънд комбайн, трактор н. ч. машид олзлгдна.

в) Дора барлатаг буулгъдж бичхләрн, харар бичгдсн Угмүдт унъгинь, уг бүрдәгч чилгчинь болн киискврин чилгчинь олдж, унъгинь нег татасар, суффиксинь хойр татасар, чилгчинь чөрвкү татасар темдглтн.

1. Куундх төрән эн цааснд бичтн. 2. Дордж бичг бичдж. 3. Бадм зург зурджана. 4. Колхозд бичәч ирв. 5. Клубт бичәчин нициәнә хург болджана. 6. Цернә умшлгън йир сән. 7. Бадм умшлгъна дегтр өгв. 8. Ода зурлгъна урок болхмн. 9. Цәкүр чолун бәәнә. 10. Бемб-сургъмджта көвүн.

17а. Дора барлата угмүдт унъгинь, сүүринь болн чилгчинь олдж таблиц бүрдәтн.

1. Бичг, бичгтә, бичлгън, бичәч, бичәчд.
2. Зург, хадасн, хадур, халасн, сургъмджта.

үгмүд	унъг	сүүр	чилгч
бичг	бич	бичг	—
бичәчд	бич	бичәч	д

17б. Дора барлата угмүдт унъгинь, немлгъинь болн чилгчинь олдж таблиц бүрдәтн.

1. Күзүвч, көрәч, хурвчин.
2. Хадлгъна, хадурта, тәвц.

18. Буулгъдж бичтн, бичхләрн кергтә газртнь цег, сургч болн закгч темдг тәвтн.

Ноха нохаг гинчд дууддж

— Иршгов, цол уга

Юн болв

Маньгъдур эзм өвснд очана, өмннь гарч хуцдж йовх кергтә

19. а) Эн 18 нбөмрт өггдсн көдлмшлә әдләр кетн.

## СОХР ГАЛУН.

Кеер, эджго теегт, нег сохр галуна деегурнь галуд ниснә. Тер галун ә сонъсчкад:

— Зун галун мендвт-гидж мендлнә.

— Уга, бидн зун бишвдн, мана деер манла äдлиг, дä-  
кäд öрäлиг, ташр мана дөрвнэг, сохр чамтаг негдүлхлä,  
тегäд оч зун болхмн.

б) Дора барлатаг умшдж, хамань ямаран түдлгнä темдг тав-  
диг цäлггтн.

Кезänä бäädж. Барс, чон, арат, темän ах, дү дөрвн бäädж.

— Тиигäд үвл болад, иддг хот хатärдäд ирнä.

— Темäггән алдж идх болдж, темänäсн зөвшäl авч,  
ална.

— Барс деес авад түлэнд одна.

— Арднь үлдсн чон арат хойр темäггән öвчлдäд бä-  
äцхәнä.

— Зөвär öвчджäггäд, арат уджрхаггинь авад идäд  
оркна.

— Арат, уджрхань яггсмб энчн? Барс бүрткхлärн ма-  
ниг алхгов-гинä.

— Ай, чон, чи ода чигн геннлч, ухан уга юмнд бас  
уджрха бäädв?

Тиим чигн билтäl! — гидж чон санна.

*(Туулин тасрха).*

## БÄÄЛГГНÄ НЕРН.

### Гурвдгч класст дассан давтлгн.

20. Буулггдж бичсн үгмүдин киисквринь заати, чилгчинь  
дораггур татас таттн.

1. Бадм Бембätä балггс орла. 2. Колхозин мал сән  
идгтä газрт бäәнä. 3. Кетчнрä нутг Дунд нутгла зерглдж  
бäәнä. 4. Энджл бальчгта намр болв. 5. Тендäггä Орггяхна  
колхозла соцдөрлдä келäвдн.

21. Эн салу зәнггсиг дараггинь өлдж товчлгггта текст тосхтн.  
Рассказлан нер öгч, буулггдж автц, Харар бичгдсн үгмүдт  
чилгчинь татасар темдглтн.

Арат йир керсү анъ.

Аратиг мекинь меддж бärх кергтä.

Аратла туула дүнггцшго.

Аратин арсн ик үнд күрнä.



Мана ноха аратас зуулгъв.  
Аратиг босхад, шурган тукрвв.  
Аратин тускар дала тууль баанä.  
Аратд шург авгдсн уга.  
Аратур дävрдж базгъв.  
Аратас арсинь öвчдж авлав.

22. Буулгъдж бичтн; ямаран киисквринь темдглтн, чилгчиннь дорагъур татас таттн.

## АРАТ.

Садар арат гүүв. Садин дундас захур гарч ирв. Аратиг анъгуч үзв. Аратд махна үнр медүлдж бәрхиг анъгуч меднä.

23. Дора барлатаг 22-гч дамшлгъна кöдлмшлä äдлär кетн.

## БАДМИН САНЪГЪДЖ.

Бадмин Санъгъдж—мана агроном. Ёвлд чигн, хаврт чигн Бадмин Санъгъджас кöдлмш тасрхш. Селäна эдлахун, тärä тärлгънä керг ясруллгън Санъгъджин ах керг. Бадмин Санъгъджас селвг авхар öбр шидрк колхозас äмтн ирцхänä. Санъгъджур ирдж селвг авдг улс дала. Санъгъджиг буульдж нутгин газетд гаргъв. Одахн Санъгъджд доклад даалгъла. Санъгъдж докладан йир сäänär келв.

24. Дора барлата угмүдиг тöргч, гемнгч, бүрдäгч, гаргч болн залгч киискврт хүврäдж бичтн.

1. Тенъ, анъ, занъ.

2. Зәнъг, анъг.

2. Дора барлата угмүдиг тöргч, бүрдäгч, гаргч болн залгч киискврт бичтн.

1. Ноха, гаха, толгъа.

2. Дöрä, малä, тögä.

26. Дора барлатаг бичхлärн, харар бичгдсн угмүд ямаран киискврт бääхинь болн киискврин чилгчст татас таттн.

1. Нохала бичä наад, зуулгъхч. 2. Бадм тäвлгъ бурата. 3. Эрднъ такан öндг авч ирв. 4. Доокаг Бемб дахулв. 5. Савр Кимäгъär белг öгүлдж. 6. Болд Нохагъас зуул-

гън гив. 7. Нохагъур бичя өөрд, зуучна. 7. Боовад Сандж бичг өгүлдж. 9. Такаг дегд таргъар бәрдмн биш. 10. Санджин толгъан үсн цагъан.

27. Дора барлатаг буулгъдж бичхләрн, харар бичгдснә киискврпнь темдглтн, чилгчинь татасар татти.

Садин захас гарсн мөр пасн дор унтсн туулагъур авч ирв. Тедүкнәс хәләхнь туулагъас гарсн ур үзгднә. Начн туулаг кевтртнь базгъв. Анъгуч кәлән эмәлин дөрәгъәс гаргъад, мөрнәс буув. Туулаг ганзгълдж авв. Тедүкн йовсн нөкдән маләгъарн дайлдж дууддж авв. Анъгуч мөрән унад, тергнә төгән ормар довнда толгъад оч, арат бәрхәр йовв.

28. Дора барлата үгмүдиг төргч, бүрдәгч, гаргч, залгч киискврт бичти. Эн киискврмүдт ямаран ниилүлгч үзг гардгинь медти.

1. Зо, то.
2. Сү, сө.

29. Дора барлатаг бичхләрн, харар бичгдсн үгмүд ямаран киискврт бәәхинь болн чилгчинь татасар темдглтн.

Сургъульчнр экскурсий кедж зо деер гарв. Уулин зоогъар теднә давшлгън әрә үзгднә. Сургъульч Сандж Цагъана сүүгъәс авч дөнъ болв. Эдн дала цецгә, нань кесг юм цугълав. Сургъульчнр зоогъар йовад, эргин ташуд бәәсн голур ирв. Энд багшнь экскурсин тускиг цәәлгъдж өгв; сургъульчнрт метрическ кемджәнә тускиг цәәлгъдж өгв: өмннь төөгъәр, аршмар кемджәлдг билә гидж цәәлгъв. Удл уга зоогъин кецәр буудж школурн ирцхәв.

30. Дора барлата үгмүд орлцулад гурвагъад зәнъг бүрдәти. Эн үгмүд нерәдгч, хамсулгч, ниилүлгч киискврт бәәх зөвтә.

1. Зо.
2. Тө.

31. Дора барлата үгмүдиг төргч, гемнч, бүрдәгч, гаргч, залгч киискврт бичти. Чилгчиннь дорагъур татас татти.

1. Бахн, күрн.
2. Госн, мөсн.
3. Яман, темән.

32. Дора барлатаг буулгъдж бичхләрн, харар бичгдсн үгмүд ямаран киискврт бәәхинь болн чилгчинь татасар темдглтн.

1. Тедүкнәс тергиә ä сонъсгдв. 2. Киити уснд уиди хәрнә. 3. Манахна хотна улс цугъар колхозд бәәнә. 4. Мана хотнд клуб, школ, болниц бәргдв. 5. Шүүгүл загъсар дүүрч. 6. Сандж мөрнүр гү. 7. Көлстә мөр бичә усл. 8. Нәәмн, күзүнчн савнъгин көбстә. 9. Би Эриджәнлә соц-дөрлдә келәв. 10. Дордж Яманта балгъс орджана. 11. Музейд күрнин арсн бәәнә. 12. Школин гериг чолугъар бәрв.

33. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Харар бичгдсн угмүд ямаран киискврт бәәхиг болн чилгчинь темдглтн.

## НААДН.

Тенъгр бархлзв. Нарн үүләр буркгдв, болв бидн нәр кехәр гарввдн. Күн болгън хотан, хувцан авч гарла. Зууран голин көвәд амрад, уснд өөмәд, садур одввдн. Садт зоопарк бәәнә. Зоопаркд бәәсн занас, чонас Цагана Долан аәв. Доланиг Бадм сар-мөчнүр авч одад үзүлв. Долан сар-мөчнәс аәгъад уульв. Доланиг дурагъад сар-мөчн уульв. Уульджасн Долан марзагъад инәв. Долан зургъата. Зоопаркар, садар йовджагъад хардж ирввдн.

34. Харар бичгдсн үгмүдинь бичдж автн, ямаран киисквринь болн чилгчинь темдглтн.

## МӨСН ДЕЕР.

Увл. Мана голин усн көрч. Тедүкнәс мөсн гилигъад, цәәгъад бәәнә. Көвүд, күүкд мөсн деер цугълрдж. Зәрмснъ цанта, зәрмснъ конькитә. Школас цанар дошхар Бемб ирв. Бемб Бадмин конькигъәр дошв. Бадм ик госта. Ик госарн цас әрәд, сүкәр мөс хамхлад, уснд гахуль орулв. Сургъульчнр мөсн деер дошад наадцхав.

35. Эн угмүдиг керглгдджәх киисквртнъ тәвдж бичтн, түрүләд түрүн зәнъгднъ, дарунь-дарук зәнъгднъ.

1. Эн кевтсн... дегтр (кенә?).
2. Бичг... өгүлгдв (кенд?).
3. Бичг... өгүлдж (кенәр?).
4. Дава... балгъс ордж (кентә?).

Зәнъгд орх үгмүд: *өвгн, Долан, көвүн, Ногъан, Яман.*

36. Эн 35 нөөмрт өггдсн көдлмшлә әдләр кетн.

1. Хяаснд бääсн хотиг кегъад авач өгв (ююнд?).
2. Анъгуч Сандж... хот өгв (ююнд?).
3. Сургъад уга... юм келгүлдж болшого (ююгъар?)
4. ... сургъдж, илвин халхар юм дасхдж бас болна (ююг?)
5. Эн ө-шугъу... сад болна (ююта?)

Занъгд орх үгмүд: тарелк, чон, зан, күрн, хулгбн.

37. Деерк 35 нөөмрт өггдсн көдлмшлэ äдл көдлмш кетн.

1. Мана колхоз... мастерскойта (ююна?).
  2. Бадм... крем түркв, ... будг орулв (ююнд?).
  3. Бадмиг мана колхоз... шанънв (ююгъар?).
  4. Цагъан... уяд, ... идäläд гаргъна (ю?).
  5. Бадмин Сандж үлү... (ююта?).
- Занъгд орх үгмүд: госн, арсн.

38. Умштн; харар бичгдсн үгмүд ямаран киискврт бääхиг болн нерадгч киисквр ямаран болхинь бичл уга келтн. Харар бичгдсн үгмүд тал-талдан чилгчтэ болдгинь цäлгътн.

### МАНА СОВХОЗ.

Улана өмн бийд мана совхоз бääнэ. Мана совхозин газрнь йир сән. Мана совхоз малар, тун дотр хөбгъяр, үкряр, мөряр, такагъар, темägъяр, ямагъар, гахагъар байн. Эн совхозд ноосар, арсар хувц-хонр кедг мастерской бääнэ. Эн газр чонар, күрнär элвг. Одахн совхозин анъгуч лавкд дала күрнин, чонин, туулан, аратин арс орулдж өгв. Мана совхоз тосар, үсär, өдмгär, эдär теткдв. Одахн хальмг республикин Наркомпрос совхозин директор Эрнджәнär дамджулдж медätнрин школд тетрадъ, карндаш, дегтр өгүлв.

39. Умштн; харар бичгдсн үгмүд ямаран киискврт бääхиг болн нерадгч киискврт ямаран болхинь бичл уга келтн. Харар бичгдсн үгмүд нерадгч киисквртän тал-талдан чилгчтэ болдгинь цäлгътн.

### ТУУЛА.

Туула үвлд му бääнэ. Идх көк ногъан, зер-земш ол-дхш. Туула үвлд модна дурс, тärәнэ бучр кемлнэ. Туула йир ääмтхэ анъ. Нохагъас, чонас, аратас äänэ. Туулад анъгучлдг улс дала. Туулаг цугъарн даджрна. Нохан хуцлгънас, күүнэ дуунас äänэ. Цасиг äрдж кевтр белднэ.

Цаснд гаргъсн нүкидән ордж утна. Эн аныгла чониг, аратиг әдлцүлдж болшго.

40. Дора барлатаг умшдж, харар бичгдсн үгмүдиг кийскврәр хувадж бичдж автн.

### САДТ СӨӨД.

Харнъгъу сө. Төгәлнъдмдн нигт сад. Садт бәәх шаазгъас, керәс ә уга болв. Хая-хая сөөгъин ә-чимәг таслдж, чон уульна. Тедүкн хотнд ноха хуцснь соньсгдна. Одрин дуусн туула, арат бәрхәр аныгучлсндан муурад амрввдн. Баахн зуур әәмскл авчкад, джим хаалгъар садин захур гарввдн. Садин захд садчин гер бәәдж. Садч маниг үзәд, дууддж авв. Садч маниг хонад йовтн гидж сурв. Маниг зөв өгхлә, садчин герин күн унтх ор, дер, көнджл өгв. Туула, арат бәәсн мишгән чуланднь оркчкад, нүр-гаран угъачкад, хувцан тәәләд орндан орввдн. Мини нөкд Эрнджән дарунь унтдж одв. Би кесгән унтдж ядад бәвв. Удл уга сар гарв. Татата форточкар хулсн шуугснь әрә соньсгдна, нуурин усн делвәдж үзгднә. Сөөгъин тагчгиг хая шовун эвднә.

41. Буулгътн; харар бичгдсн үгмүдиг дарагъинь олдж бичтн. Ниилүлгч, хамсулгч кийскврин чилгчс ла, лә, та, тә татасар темдглхн.

1. Манахна колхоз хурдн мөртә. 2. Бас шин цанга. 3. Хурта намр болв. 4. Мана така Бадмин такала бәәнә. 5. Метрическ кемджәлә би таньлдвв. 6. Санджин үкр йир үстә. 7. Сарин сарул болв чигн өдрлә әдл биш. 8. Туула аныгла әдл әәмтхә анъ цөн. 9. Колхоз дала темәгә, нугъста, ямата, хөөтә. Мана ноха чонла ноолдв, мекәрн чонин бахлуринь таслв.

42. Дора барлата харар бичгдсн үгмүдиг буулгъдж бичтн, чилгчинь татасар темдглтн; эн үгмүдән нерәдгч кийскврт бас бичтн.

### ОКТЯБРЬСК РЕВОЛЮЦИЙ

1917 джилин октябрь сард, империалистическ дәәнә гүргү цагт, нарта делкәд әмтин ик революций— Октябрьск социалистическ ик революций болв.

Ленинск партий иим лозунг гаргъв: „Кү шулдг дәәг уга кехмн!“. „Газриг цугъараг күч-көлсәри бәәдг улст өгхмн“. Йосиг бүклднь советмүдт өгхмн!“.

Эн лозунгс цугъар кӧдлмшч болгъна, угата крестьян болгъна зӱркинд хадата бӕасмн. Эн лозунгс теднӕ эрки санси санагъинъ медӱлджӕцхӕв.

Ленинск партий кӧдлмшч болн угатӕ крестьян улсин тӧр харсджахиг кӧдлмшчнр болн угатӕ крестьянмуд медв. Тӱӱг улм сӕнӕр медад йовхларн ӕмтн улм икӕр Ленинд болн Ленинӕ партъд икӕр иткдг болв.

Кӧдлмшчнр ноолда эклв. Кӧдлмшчнрин гардврар угатӕ крестьянмуд бас орв. Тедн хамдан помещикӱдӕс болн капиталистнрӕс уутърмдж ӱзджӕсмн. Тедн хамдан тер йосид даджрулгдджасмн. Тедн хамдан тегӕд босв. Октябрь сард тедн йосан гартан авв, тӱӱнӕ дарунъ газрин туск болн зӧвин туск декрет гарв.

43. Скобкд ӧггдсн ӱгмӱдиг кергтӕ киисквртнъ тӕвӕд, зӕнъгиг кӱцстнъ бичтн.

1. Терзин ... (толь) цаасн наалгъата. 2. Сургъулин джил эклхлӕ, сургъульч ... (сургъуль) орджана. 3. Туульчнрин келсн ... (тууль) ханад бӕӕвв. 4. Мӧрнд ... (суль) дӱнъцх хот уга. 5. Чолун нӱӱрснӕ гал йир халун ... (заль). 6. Би одахн ... (затъ) цӕ уувв. 7. Голд ... (гахуль) кӧвӱд загъс бӕрджӕнӕ 8. Мӧрнӕ ... (суль) ӱкр ордж.

Янз: толь-тольд, тольла-тольта.

44. Дора барлата ӱгмӱдиг ӧггч, нилӱлгч, хамсулгч киискврт тӕвтн. Джӧбли темдг кезӕ тӕвгдджахиг цӕӕлгътн.

тууль, суль, затъ, сургъуль.

45. Скобкд ӧггдсн ӱгмӱдиг кергтӕ киисквртнъ тӕвӕд, зӕнъгиг кӱцстнъ бичтн.

1. Сентябрь сарин негнӕс авн ... (сургъуль) джил эклнӕ. 2. Мана школ ... (сургъуль) цаглари эклв. 3. Эрнджӕн эндр балгъснур ... (сургъуль) ирв. 4. Бадм, сарад бӕӕсн суулгъта ... (суль) девтӕджӕгъӕд мӧрнд ӧг. 5. Модна ... (заль) чиндр ӧсрджӕнӕ. 6. Хальмг цӕӕд ... (затъ) зокаста юмн уга. 7. Мана колхоз ... (суль) элвг. 8. Бембин ... (гахуль) Савр ... (гахуль) дольв,  
Янз. сургъуль-сургъулин, сургъулиг, сургъулӱр, сургъулас.

46. Дора барлата ӱгмӱдиг тӧргч, гемнгч, гаргч, залгч киискврт тӕвтн. Джӧбли темдгин ормд кезӕ „ӕ“ тӕвгддгинъ цӕӕлгътн.

Сургъуль, суль, заль, заль, тууль.

47. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Баратагъар бичгдсн үгмүдиг киисквринь заатн, чилгчинь татасар темдглтн.

1. Мандж Чонсас мөрнә шулун хатрлар ирв. 2. Мөриг суляр асрсн сән. 3. Мана колхоз мөрнд өгх дала сульта. 4. Терзин хамхрха төләр така гарч ирв. 5. Чолун нүүрснә гал йир зальта. 6. Сургъулин джил эклв. 7. Малин хот күрв. 8. Бичәчин цугъласн туулиг, барч барлдж гаргъдж. 9. Бичәчин цугъласн туульд цугъар ханлт өгв. 10. Эн хураныгъуд бәәсн тууләс сургъульчнр кесгинь дасцхав. 11. Хургт кесг күн ирдж. 12. Хургас Долан йир ора ирв. 13. Карндашар биш, бекәр бич. 14. Гаха сарад орв, мөриә сулур өөрдв.

48. Дора барлата үгмүдиг чееджәр киисктн. Ямаран йилгъвр бәәхинь цәәлгътн.

1. Суль, толь.
2. Гол, анъ.

49. Дора барлата харар бичгдсн үгмүдиг буулгъдж авад, киисквринь болн чилгчинь темдглтн. Эн үгмүдән нерәдгч киискврт бас бичтн.

1. Элстд колхозникин гер бәәнә. 2. Максим Горькин „Буревестник“ умшлав. 3. Мал өсклгәнә ударник Сандж Ленинә орденәр ачлгдв. 4. Микроскопар нүднд үзгдшго юмн хәләгднә. 5. Чонса колхозла дөрлдджәнәвдн. 6. Шам электричествлә әдлцшго. 7. Нәр гаргъхар артистнр йовдж одцхав. 8. Клубт сән нәр гарв. 9. Советин орн-нутгин күч-көлсчнр шин конституцта болв. 10. Библиотекас шин дегтр авч умшджанав. 11. Библиотекар дуурнь дегтр бәәнә. 12. Типографин директорин кабинетд хург болв.

*Янз. Конституций, библиотек, колхозник, электричеств, директор.*

50. Буулгъдж бичтн, харар бичгдсн үгмүдин киисквринь болн чилгчинь темдглтн. Эн үгмүдән нерәдгч киискврт йилгъдж бичтн.

## ХИМИН УРОКД.

Мана школд химий дасгдна. Сургъульчнр химиг дасхдан йир дурта. Химд дуран өгч дасцхана. Химин урок деер опыт кегднә. Натрта банкас натрий авв: түүнәс давс болн хлор гаргъгдв. Химлә таньлддж, меддж авх кергтә.

Химиг олзлгънла таньлдх кергтә. Химәс наадк дисциплидт, тун дотр географд, анатомд болн. н. ч. предметмудт оньган икар огти гидж багш келв.

Янз. *Химий, натрий, биологий, географий.*

51. Эн 52 нөөмртә кәдлмшлә әдл кәдлмш кетн.

1. Июль сард Хальмг республикин Верховн советин негдгч сессий болв. 2. Эн сессьд кесг улс ирв. 3. Сессьлә театр нар гаргъв. 4. Азъд иим Союзн республикс бәәнә: Узбекск, Туркменск, Тадджикск, Казакск, Киргизск. Ливадьд әмтн оч амрна. 6 Коммунистическ партьд залмдж болджах вождь Сталинд күч-кәлсчнр йир дурта.

Янз. *Ливадий, Азий, сессий, калий, магний, партий*

52. Дора барлата үгмүдиг нег тоод киисктн, чилгчинь темдгддж ямаран йилгъвр бәәхинь цәәлгътн.

1. Конституций, революций.

2. Химий, натрий.

3. Сессий, калий магний, Азий, Ливадий, партий.

53. Буулгъдж бичтн; скобкд өггдсн үгмүдиг кергтә киисквртъ тәвтн.

Тууджин урок деер французск... (*революций*) тускар багш келдж өгв... (*Азий*) кесг ик уста гол болн өндр уулс бәәнә. Мал өсклгънә керг... (*Грузий*) сәәнәр кегддж Йматра гидг водопад... (*Финландий*) бәәнә. Одахн... (*Англий*) забастовк болв. Ик цаста... уулс (*Швейцарий*) бәәнә. (*Голландий*) хурс икар кенә. Фашистнр... (*Испаний*) дә босхв.

54. Харар бичгдсн үгмүд буулгъдж автн. Теднә киисквринь темдглтн. Эн үгмүдиннь өбрн нерәдгч киискврт эн үгмүдән бичтн.

## ЛИВАДИЙ.

Крымин өмн үзгин кәвәд, Ливадьд, тенгс деер, бәәшнъ цагъаджана. Эн бәәшнъ сәәхн бахнсар кеерүлгддж. Тер бахнсинь цецгәс эргдж ургъджана. Бәәшнъгин терзәр тенгс үзгднә. Бәәшнъ төгәлдж занн модн парк бәәнә.

Революцин өмн эн бәәшнъгиг хан эзлджәсмн. Ода Ливадьд санаторий бәргдв. Эн санаторг мингъгәд күч-кәлсчнр ирәд, амрад гарцхана. Санаторг сән эмчнр бәәнә. Эдн гемтә улст сән хәләмдж өгнә. Гемтә улс тенгсин



агъарар кингъан авч, сән хәләмдж авч эрүл-дорул, күчтә болна.

55. Шууврин даалгъвр. Буулгъдж бичти. Татасна ормд алд-гдсн үзгүд немтн.

1. Улан церг-н керг-мана союзиг өшәтирәс харслгън. 2. Эндр болх хург- Бадм доклад кехмн. 3. Умшлгъна гер- бәәх плакат- иигдж бичәтә бәәнә: „Күчн медрл“. 4. Өв-гәрг колхозник дегтр-с гал цәкллгънә учр медв. 5. Газет-с сургъульчнр Япон- болсн газрин кәндрлгъиг медв. 6. Улан әд-р стол бүркәтә. 7. Сургъульч школ одв. 8. Эн өргн хаалгъ гер-р авч одна. 9. Эн школин гер-ә әдл гер бас бәргдджәна. 10. Арат анъ-ин арсар кесн үч лавкд бәәнә. 11. Долан Санджин-р одла. 12. Сандж давшур-р гер деер гарв.

II. а) 1. Папанинә экспедиций 1937 жил ар полюс-увлзлә. 2. Картд эврәннъ тәө-өр масштаб меддв. 3. Сандж сәө-әр йовдж ирв. 4. Зоо-ин белд дала мал идджәнә. 5. Сургъульч Бемб тоо чееджәр тоолад гаргъчкна. 6. Деед зоо-ар дала мөртә улс йовна.

б) 1. Иджлин ик орцнъ—Кама. Иджләр болн Кам-р ик кермд йовна. 2. Көдә-әр әцата темәд йовна. 3. Минсин кичг така-ас, ноха-ас әәв. 4. Көрәч көрә-әр көрәдв. 5. Хөбч догшн ноха-а. 6. Мана колхоз догшн ноха-а. 7. Бригадир школин багш-с сәө-ә дегтрмүд авч ирв. 8. Садт шааз-ан, кер-н өндгн бәәнә. 9. Колхозник хаша-ур орв. 10. Эн колхозник Дав-н ундж ирсн мөрн. 11. Ударник Дав-г колхоз ачлв. 12. Колхозник Мандж тугъл-а, бүрү-ә үкртә. 13. Көл бүлү-әр шалгъ хурцлв.

III. а) 1. Картд эврәннъ бал-снур гардг төмр хаалгъс олтн. 2. Газа гас-д мөрн уята бәәнә. 3. Мөрн-дурта хотнъ-суль. 4. Тергн- ноха уята. 4. Госч госн- ул татв. 6. Мана артельд арс идәлдж, арс-р девл уйдг цех бәәнә. 7. Тугъл уйдг деесн- үзүрт дегә бәәнә. 8. Мана колхозин торгън ноос-а хөд йир сән хәләмджтә. 9. Мана школмуд чолун нүүрс-р теткгдв. 10. Көрәч садур модн- оvd. 11. Колхозин сад зер—земш ургъдг мод-а. 12. Мөр-г шилврәр биш, арвагъар туухмн. 13. Хазач мөрн-р болгъадж өөрд.

б) Музейд чон-н, күрн-н арсн бәәнә. 2. Анъгуч Бадм нүкнәс күрниг хавхар бәрнә. 3. Зоопарк дала чон-а, күрн-ә, арат-а. 4. Мана школин хашаг данъ бахн-р боли доскар кев. 5. Бахн-с мөрн уята. 6. Манахна колхоз үкр-р,

така-ар, мөр-р байн. 7. Эн гер бахн-р, чолу-ар, доск-р кегдв.

в) 1. Манджинки яма-ар хө дольдж авв. 2. Санджихи темä-är мөр сольдж авв. 3. Көдä газрт темä-är чигн, машигъ-р чигн йовхцхана. 4. Дава Эриджән-г дахдж ирв. 5. Мана школ сургъульч Эрици-г экскурст илгäv. 6. Көк ногъан- мал идджәнä. 7. Көк ногъа-ар цецгä түүв.

IV. 1. Зать- дурго кун уга. 2. Сандж коммуна партъ—орв. 3. Памир уул Азь- баянä. 4. Верховн Советин сессъ- делегатир ирв. 5. Ливадъ- өмннь хаана өргä баясмн, одна амрлгъна гер баянä. 6. Сталинск Конституц- мана орна кучн, диилвр бичгдв. 7. Бембин Савр экскурс кегъäd Аз-р, Франц-р, Англ-р эргдж ирв. 8. Хим-н, биолог-н урокод инспектор ирв. 9. Боова зать-а цä уув.

56. Дора барлатагъас харар бичгдсн үгмүд буулгъдж автн. Эн буулгъдж авсн үгмүдән нег тоогъин нерäдгч киискврт тавтн. Нег тоодан негдгч киисквртән эгшгär, хадвррр болн „н“ үзгär чилдг үрмүд олн тоодан ямаран немр авдгинь цäйлгътн.

I. 1. Буурла голмуд загъста. 2. Теегт колхозмудин хошмуд дала. 3. Лавкд дегтрмүд ордж. 4. Гарудт тугълмуд ордж. 5. Теегт үкрмүд, цармуд, тугълмуд идджәнä.

II. 1. Комсомолин тооцана хургуд эклчкв. 2. Улан тугмуд өлгäгä. 3. Шкафт дегтр тавх тагмуд дала. 4. Садта газрт анъгуд элвг.

III. 1. Манахна хотна нохас йир догшн. 2. Эрвākäc нисдж йовна. 3. Могъас ичändән ордж. 4. Намрт туулас элвг. 5. Харада нисдж ирв. 6. Шин тос дасджанавдн. 7. Мастерскойд хурц көрäc баянä. 8. Сарад малäc баяна.

IV. а) 1. Госна артельд госдала. 2. Мөрд хот идджәнä. 3. Зональн станцд тохмта хөд хургълджана. 4. Шни машид ирв. 5. Хаша кех гасд булата.

б) 1. Телефона бахнс яралддж үзгдджәнä. 2. Амбарт хулгънс баянä. 3. Эн газрт күрнс элвг. 4. Манахна газрт чонс элвг.

в) 1. Чонса хотнд ямад дала. 2. Колхозин темäд ус ууджана.

57. Дора барлатаг умшгн. Харар бичгдсн үгмүд буулгъдж бичги, бичхлärн эн үгмүдлärн зерглүдж нег тооднь нерäдгч киискврт бас бичгн. Олн тоод эн үгмүд ямаран чилгч авдгинь цäйлгътн.

1. Верховн советин түрүн сессий 1938 джилин январин

12 экл лă, 2. Верховн советин сесѣс джилд хойр болна. 3. Сургъульчнр школдан ирв. 4 Пушкинă туульс хальмг келър гарв. 5. Ямаран чигн буржуазн конституцс мана Конституцла дунъгцдж чадшго. 6. Мана школд микроскопс, циркульс бăанă.

58. Дора барлата угмудиг нег болн олн тоогъин нерăдгч, тѳргч, ѳггч киискврт бичтн.

1. Тууль, зать.
2. Сессий, калий.
3. Революций, конституций.

59. Дора барлатаг буулгъдж бичлърн, харар бичгдсн угмудт ѳлн то медулгч чилгчин татасар темдглтн.

### ХУРГ.

Элстин дунд школд хург болв. Эн хургт багшнр, сургъульчнр, эк-эцкнр, кѳдлмшчнр, церглăчнр, бичăчнр ирцхăв. Школин директор эн хург деер школин кѳдлмшин джилă тооца ѳгв. Бичăчнр сургъулчнрин эк-эцглă таньлдв. Бичăчнрлă багшнр кѳундв. Школин кѳдлмшин тускар цугълрсн улс ѳг келцхăв. Школ кѳдлмшан сăанър кеснднъ эк-эцгирнъ, ирсн улс ханлт ѳргв. Докладин хѳн артистнр нър гаргъв.

### БĂĂЛНЪНĂ НЕРНĂ СУФФИКСМЎД.

60. Дора барлата янзар наадк угмудинъ хувăадж бичтн. Суффиксмуднъ *ч, вч, т, тн.*

1. Мал-малч, малчнр. Тѳмр... Хѳн... Ёкр... Така... Кѳрă... Ви... Теман... Адун... Сургъуль... Харул...
2. Кѳзѳн-кѳзѳвч. Дал... Нѳдн... Тоха... Омрун...
3. Могъа-могъат. Яман...
4. Амн-амтн. Дживр...

61. Дора барлата янзар наадк угмудинъ хуврăдж бичтн, суффиксмуд: *ач-ăч, лгън, ан-ăн, ур-ур, ул-ул, мдѳж, г, асн-ăсн, л, ѳл, вр, мшг, лнѳ-хлнѳ, ш.*

1. Бич-бичăч, бичăчнр. Умш... Зур... Дул... Кел... Хад... Цок...
2. Хугъл-хугъллгън. Гѳджр... Цок... Кел... Наад... Эмн... Зѳ...
3. Ид-идан, идăд. Ут... Тул... Бър... Бар...

4. Хад-хадур, хадурмуд. Тат... Бүл... Түлк... Бәр...  
Маадж... Чимк... Хавч...

5. Ман-манул. Хар... Сак...

6. Тав-тавц. Халә ... Ха ... У...

7. Үз-үзмдж. Сургъ ... Хор ... Болгъа ... Халә ...

Аср ...

8. Бич-бичг, бичгүд. Хур ... Зур... Кай... Доль ...

Соль...

9. Хад-хадасн, хадасд. Зор ... Тäär... Керч ... Уй ...

Ац... Хуч...

10. Мед-медл, медлмүд (муд). Сан ... Үлд ... джиргъ ... Үк... Үз ...

11. Бә—бәәдл, бәәдлмүд. Нү ... Су ... Гу ... Йов ...

12. Эдл-эдлвр, эдлврмүд. Улд ... Тәәл ... Олд ...

Хальд ...

13. Ä-ääмшг, äämшгүд. Болгъа ... Гәәх ...

14. Зов-зовлнъ, зовлнъгуд. Цадх ...

15. У-ууш, уушмуд.

62. Дора барлата үгмүдиг нег тоогъин нерәдгч кикскврт бу-  
булгъдж бичтн.

Малчнр, саальчнр, тугълчнр, мөрчнр, темәчнр, хөөчнр,  
бичәчнр, хадурмуд, хургуд, үлдлмүд, нүүдлмүд, үүлдврмүд.

63. Дора барлата явзар наадк үгмүдтн хуврәдж бичтн, суф-  
фиксмүд: изм, ист, ник, ниц, ец, к.

1. Ленин-Ленинизм. Маркс ... . Большев ... .

2. Коммун-коммунист. Маркс .... Ленин ....

3. Удар-ударник. Колхоз ... .

4. Колхоз-колхозниц. Ударн ....

5. Комсомол-комсомолец. Стаханов ....

6. Пионер-пионерк, Комсомол .... Стаханов ...

64. Дора барлатаг буулгътн. Харар бичгдсн үгмүдт суффик-  
синь олтн, кикскврннъ темдглтн,

## МАНА КЛАСС.

Сургъульч шкодан одв. Түлкүрч школин үүдиг түл-  
күрәр тәәлв. Сургъульчнр школур орв. Тохавчд өлгәтә  
сумкиг Бадм партд оркв. Могъутин салгт дала загъсчнр  
көдлнә—гидж сумкаси газет авч Бадм умшв. Багш опыт  
кехәр шкафас тәвц, чимкүр нань чигн юм авч стол деер

тәвв. Мана класс сән үзмджтә. Дала зург, бичәчирин дег-  
трмүд, зурлгъна зер-зев бәәнә. Бемб-ударник, Седкл-  
ударниц. Мана классин сургъульчнр нургълдж комсомо-  
льчнр, пионермүд болн пионеркс. Удл уга хонъх цокв.  
Мана багш урокан эклв.

## ЧИНР ҮЗҮЛГЧ НЕРН.

65. Дора барлатагъас харар бичгдсн бәәлгънә нердиг чинриъ  
үзүлгч нергәгъин буулгъдж бичти. Чинр үзүлгч нердин дорагъур  
татас таттн.

## БООВА БЕР.

Боова сургъуль уга харнъгъу күүкн билә.

Залунь сургъуль уга угата күн билә. Боова залутагъан  
хотин төлә Лидж байнд заргдв. Советин йосн тогтсна хө-  
өн, Боован залунь Улан цергт мордв. Боова бер гертән  
үлдв.

Хойр джил болад Боован залунь Улан цергәс сургъ-  
ульта, сән медрлтә болад ирв.

Боован залу Бооватагъан колхозд орв. Боова медәтирин  
школд орв. Залунь колхозд шунмгъа сәәнәр кодлв. Боова  
умшдг болв. Боова колхозд күүкдин яслъ бӯрдәв, хуучна  
му авъясла ноолдв. Бичкн күүкдт сән хәләмдж өгв. Боова  
тоомсрта күн болв. Одахн сельсоветин сунъгъврин хург  
болв. Бооваг сельсоветин ахлад сунъгъв.

66. Дора барлатаг буулгъдж бичхләрн, чинр үзүлгч нердиг  
татасар темдглн.

Оргн голар гатлдж телтртнъ гарввдн. Оргн голиг онь-  
ган өгч, шилтдж хәлаввдн. Эндәсн әмтн йовдг ик хаалгъ-  
ур ирввдн. Әмтн йовдг ик хаалгъар гарл уга, нәрхн ха-  
алгъар йоввдн. Эн нәрхн, джим хаалгъ маниг өндр шарл-  
джн болсн тәрәнүр авч ирәд, төгсв. Икәр уурлдж хәрү  
гарч ирввдн. Хаалгъан ахрдудж йовхар хәәввдн. Хаалгъ-  
ан ахрдудж болшго болад, ирсн хаалгъарн йовад хәрдж  
ирввдн.

67. Буульнж бичти. Чинр үзүлгч нердиг татасар темдглн.

Колхоз, совхоз өсджәнә  
Колхозникүд бәәхтә  
болджана.

Культури сәәхн бәәдлд  
Курч цугъар джиргъ  
джәнә.

Эмнг у теегән  
Энъгднь хагълад хайна.  
Эдлдг уудг хамган  
Эрвән тәрдж ургъана.

Алти сәәхн чееджтә  
Алдр сәәхн гардврч,  
Амлснь цугъар бүрддг  
Сталин менд болтха!  
А. К.

68. Дора барлатаг бичти. Чинр үзүлгч нердин орчд ямаран нерд бәәхиг цәәлгәдж татасар темдглти.

1. Колхоз тохмта адута. Цаста үвл болв. 3. Эрнджән хулси бүшкүртә. 4. Торгън бүшмүд лавкд ордж. 5. Хальмг республикин ах балгъсн-Элст. 6. Мана школин гер-чолун. 7. Школин өөр модн хаша бәргддж. 8. Роциг төмр хаша-гъар бүслв. 9. Шавр деевртә герәс элси бүргджәнә. 10. Шил терзтә үүдн. 11. Атлс киилгүд лавкд ордж.

69. Дора барлатаг бичти. Чинр үзүлгч нердин дорагъур татас татти. Чинр үзүлгч нерн тоогъар хүврдг эс хүврдгинь цәәлгъти

1. Ёндр уулас Иджлин болн өөр шидрк балгъсна дүр үзгдв. 2. Кавказд ёндр уулс бәәнә. 3. Мана өөр гүн гол бәәнә. 4. Теегт гүн худгуд малтгддж. 5. Теегт бор мөрд идджәнә. 6. Хаалгъ тер ик герин өөгүр гарна. 7. Гәә-хүлд хар гахас авч ирдж. 8. Нег хар гаха 250 клг. тач. 9. Мана совхозин нохас цоохр. 10. Беевә цоохр баргта.

70. Дора барлатаг бичти. Чинр үзүлгч нердиг татасар темдглти. Чинр үзүлгч нерн киискврәр хүврдг угагъинь цәәлгъти.

Чагчм уулин эргәс Иджл гол үзгдв. Муурси хадачнр көк ногъан деер кевтәд амрцхав. Көк тенъсин өөр загъсчин гер билә. Мөс хамхлач керми газад далагъар йовв. Көк садт шовун дала. Садт амрхд сәәхн газр бәәнә. Күчтә хур орджана. Бүтү хорогъас цевр агъарт гарад әмсхл авхнь йир сән.

71. Дора барлата текстд занъгиг күцәггәд бичти.

Көдлмшчнр ... заводас йовдж йовна. Гол балгъсна өөгүр ... урсхлтагъар гарна. Садас ... үнр канъкнв. Эндәс ... болн ... цецгәс авч одла. Тедүкнәр .... мөртә күн гарв. Колхозин ... бор өмн гарв. Бадмин ... кеегчн ард үлдв. Санджин .... нооста мис бәәнә Эн хургън ... нооста болхмн.

Зәнъгд өрх үгмүд: *хоргьлдэжн, өргн, сәәхн, көк, цагъан, зеерд-галзн, хурдн, шар, бавгър, сагсг.*

72. Буулгъдж бичхләрн невр үгмүд авч, занъг кўцадж бичти.

Модч ... сүкән болн шүүнчәр көдлмш кеджәнә. Тө-  
мрч... алхар төмр давтджана. Көрәч ... харугъар мод кө-  
рәдджәнә. Мах хулддг көн ... утхар мах утлджана. Садч ...  
күрзәр газр малтджана.

Занъгд орх үгмүд: төмр, болд, гиикн, хурц, күнд.

73. Буулгъдж бичхләрн, татасна ца өггдджәх үгмүд анч зә-  
нъг бурәдтн.

.... теegt эрвәкәс нисв.

.... цәәд шикр урсв.

Нарн ... уулин заагур үзгдв.

Пятигорск ... газрт бәәнә:

.... скамейк кедж.

, ... товрцг ургъна.

Кубань голин .... би өөмләв.

.... мөрән шүрүтәгъяр йовүлвв.

.... нәр гарв.

*көк*

*халун*

*өндр*

*өндр уулста*

*хуучн модар*

*хар моднд*

*хурдн урсхлд*

*тегш хаалгъар*

*көк роцд*

74. Дора барлатаг бичдж автя. Чинр үзүлгч нерн бәәлгънә  
нерн болдг сам цәәлгътн. Бәәлгънә нернд авгдсн чинр үзүлгч  
нердин дорагъур татас таттн.

1. Адуна сәәхн бор услврт ирв. 2. Адуна хатрлч бор  
мөрн хашад бәәна. 3. Бадмин боргчи унгълдж оркдж.  
4. Эрднин тугълта улагчн. 5. Адуна хусрнъ хоогчн.  
6. Колхозин урлдана шаргъ. 7. Совхозин хурдн хар.  
8. Мана унгъта харгчн кеер йовна. 9. Тенъ зеергчн эв-  
рәннъ тохмарн йилгърәд бәәнә. 10. Баснъга саарл ясрад бә-  
әдж. Урлданд Куйбышевнн нертә колхозин хурдн зеергчн  
өмн ирв. 11. Бемб колхозин хатрлч борар балгъс орв.  
12 Санджин джора боргчнар Догдн Бәәшнът орла.

75. Буулгъдж бичти. Ганцар бәәх чинр үзүлгч нерн бәәлгънә  
нернә чинр авч, киискврәр болн тоогъар хуврдгиг цәәлгътн. Ба-  
әлгънә нернд авгдсн чинр үзүлгч нердин дорагъур татас таттн.

1. Эрүлиг биш, гемтәг эмнхмн. 2. Сохр нүдтәг үздго.  
3. Нүдтәд сохр хаалгъч биш. 4. Боргчниг кеергшән тәв,  
харгчниг тергнд тат. 5. Уульсиг сургъ, инәсиг сур. 6. Са-  
арлин хатрл хурдн. 7. Мини саарлла чини харгчн чадшго.  
8. Чини зеергчнәс мини боргчн өмн гарна. 9. Колхозин  
хурдн бор. 10. Урлдана хурдн бормуд. 11. Бормудиг  
татчкад йовхн!

76. Шуувр даалгъвр. Буулгъдж бичти. Гурви цегин ормд скобкд бääх үгмүд олдж бичти. Эн үгмүдән татасар тач чинринь медүлтн.

Эн джил ... (балчг) намр болв. Ца ... (зах) герас тег эклнә. Галзн, цагъан ... (бор) герин өөр авч ир. Мини .... (хар) хурднд өвсн нääхлэд йовна.

77. Шуувр даалгъвр. Дора барлатаг буулгъдж бичхләрн гурви цегин ормд дора огдджәх үг немдж зәнъг бүрдәтн.

## МӨРД:

Нарн деегшән гарч, цунцг өдр болв. Адун сад заагур тардж идв ... гүд ногъан деер бääсн чингт ... мөр үлдәв. Тедн .... ногъа идл уга, хазад бääцхәнә ... унгън



толгъагъан өкәлгъчкәд, ногъа хаздж наадв. Тедн заагас нег ... өнъгтә унгън сүүлән өргчкәд, экән эргәд хурдлв ....  
... халацтә нооста экнрнъ эврәннъ үрдән нүднәннъ булнъгар хәләцхәнә.

Немгдх үгмүд: таргън, тодрха, көк, сәәхн, алтн, савгър, хурц, гилгр.

78. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Чинр үзүлгч нердиг татасар темдглтн.

1. Лавкд сән дегтрмүд ордж. 2. Зургч сәәхн зург зурдж. 3. Улавр, цагъавр, көквр цецгәс теөгиг хучдж. 4. Шарнъху эд лавкд бәәнә. 5. Улавр, борцр, кәкцр, ша-



рир гадрта тетрэдъмуд лавкд баянă. 6. Санджин киил Бадминд орхнь борцр. 7. Шарвцр зустă утци баянă.

79. Эн 78-н кӧдлмшлă а̀дл кӧдлмш кетн.

1. Сандж йир махлыг кӱн. 2. Сандж омрхг бӑадлтӑ. 3. Долан йир ичрхг. 4. Нӑӑмн йир нӑӑрсг. 5. Чон йир махсг. 6. Бемб-ухарлыг. 7. Кӱӱкд йир уссг. 8. Кӱцӑнъгъӱ кӱн сӑн болдг. 9. Эн орфографическ хуранъгъугъар чикӑр бичлгъ даснавдн.

80. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Талин келнӑс орси чинр ӱзӱлгч нердиг татасар темдглтн. Чинр ӱзӱлгч нер бурдӑгч чилгинь цӑӑлгътн.

1. Мана школд химическ кабинет бӑӑнӑ. 2. Бидн органическ химий дасджанавдн. 3. Ленинск-Сталинск партин гардврта мана социалистическ орн-нутг делкӑд ӱзмдж болджана. 4. Тӱрӱн кварталин производствен зура кӱцӑгдв. 5. Мана орна промышлен тосхлт йир хурдар кегдджӑнӑ. 6. Ӱдарн бригад зурагъан кӱцӑв.

## БУРУШАГЧ ХӱВС.

81. Дора барлата янзар зӑнъгс кӱцствъ тогтатн. Бурушагч хӱв хама бичгдджӑхиг шинджлтн.

**Бурушагч хӱвс: уга, эс, бичӑ, ш, биш.**

I. Уга. 1. Намджлд тетрадь уга. 2. Эн дегтриг Санан кӱцствъ умшсн уга. 3. Цагъан эндр хӑрдж иршго. 4. Догдн Чонсас иршго. 5. Нег большго гисн хӧӧн, болснь тер. 6. Цевг Элстӑс ирӑд уга. 7. Савр доклад кегъӑд уга.

II. Эс. 1. Нӑӑмн мини даалгъсиг эс кӱцӑдж. 2. Мана харгчи Доланд эс бӑргддж. 3. Мӧр эс бӑрдж авсн чамаг юн гихв? 4. Чамд эс бӑргдсн мӧриг, би бӑрхв. 5. Кермн эс ирӑд бӑӑснь эн. 6. Хур эс орад бӑӑснь эн 7. Баснъгахн эс унтснь эн. 8. Мӧрн эс бӑргдхлӑ, эс йовснь тер.

III. Бичӑ. 1. Беевӑ иигдж бичӑ умш. 2. Йисн, бичӑ альвлад бӑ! 3. Эндӱ юм гаргъхларн бичӑ ну. 4. Олн ӱг бичӑ кел.

IV. Ш. Бемб ӧлн ӱг келхш. Сандж гертӑсн айстан гархш. Кеза балгъс орхан медхшв.

V. Биш. Даван келсн чик биш. Мана мӧрн биш. Цасн биш, дегтр. Эн ӱкр мана биш. Эндр ӧдр кийтн ӧдр биш, Чини биш, мини дегтр.

82. Дора барлата занъгс күцэггэд бичтн. Бурушагч хувсин дора татас таттн.

1. Анчарур шовун чигн ирхш, ань ирвс чигн одхш. (17)
2. Шекспириин бичсн тоотиг седклдән авч керглхш. (17.)
3. Орст онъгдан үгмүд орулхар мел бääхшв. (17)
4. Удан бичä унт, школан бичä дута.
5. Удл уга дарунь ир, эс гидж машинäs улдхч.

II. Зовär хол газрт, зөрлцх күмн үзгдхш. 2. Ар газрин зах, бүтү шуургъарн, киитнärн большевикүдиг ääлгъдж чадшгоч! 3. Арнзл зеердчнь амндан күч өглго ормасн бухв. 4. Унн үгин үзүр шүрүн гидгиг мартхмн биш. 5. Бадм эс ирäd бааснь энв? Онъгärtән бичä зүтк.

83. Дора барлатад бурушагч хувс олдж темдглтн.

Сергг манач ä эндхш!  
Сöрсн хортн äмд гархш!  
Мергн манач сум үрэхш!

П. Б.

## ГЛАГОЛ.

84. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Глаголин дорагъур татас таттн.

## КҮНДТÄ СТАЛИНД ХАНЛТ ÖРГДЖÄНÄВ.

Мана орн-нутг күндтä Сталинä Конституциг умшад ик гидгär байрлв. Мана эн бääсн йоснла äдл йосн хама бääхв! Иим сургъульта, бääхтä, теткүлтä орн-нутгт джиргъхв гидж кен сандж йовсн болхв.

Октябьск революций маниг-көдлмшч äмтиг хаана йосна аврлт уга мухлагъас гетлгснн. Манла äдл хүвтä улс уга. Совесин йосна нилчär сургъуль сурад, комсомолд орад, агроном болдж, хальмг республикд көдлнäv.

Ода би аль сансарн ик гидг сäänär бäänäv. Алдр Сталинä килмджнь мана цугъарадмдн медгднä. Ода эн сталинск Конституциг умшад, ик гидгär байрлвв. Олн äмтнд иим сääхн йос гаргъдж өгснднь алдр Сталинд зүркнн ханлт өргджәнäv. *Котов* (Лаганä нутг).

джанав	джайнйв	нав	нйв
--------	---------	-----	-----

85. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Нег тоогъин түрүн нүүрт бйах глаголин дорагъур татас таттн.

1. Чини келсн зәнъгд үнндән би байрлджанав. 2. Би танад үлдджәнйв. 3. Чамла би зөвшлджәнйв. 4. Би чамаг шоодджанав. 5. Чамар гаргъсн ду дуулджанав. 6. Чини келсиг медджәнйв. 7. Тер сйахн джиргълд тантагъан күрхәр седджәнйв. 8. Дегтрән чамд өгчәнйв. 9. Сургъулән сйәнәр сурчанав.

86. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Түрүн нүүрт бйах глаголин дорагъур татас таттн. Ямаран сурврт хәрү өгчәхинь цййлгътн.

1. Чини келснд ханнав. 2. Чамаг сургъульд йовули гиджәнйв, сургъульта болхч гидж меднйв. 3. Хар шааль алчуриг ухан уга саннав. (П.) 4. Аав, гиич дахулдж йовнав (П.) 5. Би сән занъг келнйв.

87. Дора барлатаг умштн. Глаголин ода царин түрүн нүүрт ямаран чилгч бичгддиг цййлгътн.

Октябрин революцла төрсн  
Омгта ик зөргтйв,  
Капитализмин сүүр дарлсн  
Комсомол гидг нертйв.

хурц мерги гавшунарн,  
Хамг амтнд темдгтйв,  
Күчтй Сталин көтлвртй  
Кесг сай нөкдмүдтйв.

Б. К.

джанач	джайнйч	нач	нйч.
--------	---------	-----	------

88. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Хойрдгч нүүрин чилгчсиг татасар темдглтн.

### БИЧКН ДҮҮДАН. (тасрха)

Өрүн болгън чамаг  
Школур одсич үзнйв  
Олн үүрмүдтйгъан зергддйв  
Өргмджтйгъар дуулсичн  
сонъснав.

Советин орна өлгдд  
Сундж күн болджанач.  
Баатр коммуна үрдәр  
Бийән өскүлдж бйәнйч.

Орн-нутган харсхд  
Аман, жаргълан хармихшч  
Өөрдэд, джавад ирсинь  
Ормаснь алдлго бэрнэч.

Альк газрт болвчн  
Агъарар нисэд курнэч  
Агъу ик тосхврн  
Алти болдж кундлгднэч

М. В.

89. Дова барлатаг буулгдж бичхлэри, глаголин „нач, нйч“ чилгчинь татасар темдглти. Эн чилгч бичлгнэ цэйлгвэр өгтн.

1. Бийчн учринь медл уга аэддженэч, бийчн гашутагъар гендж дурлнач. (П). 2. Дольган, минь дольган, дурлсн талан дольглнач тенъсин чолуд бүлүднэч, эргин шавр нуранач, кермиг деешан өргнэч. 3. Дордж, сургъулэн саянар сурнас, багшиннь даалгъван күцэнэч, бийэн саянар бэрнэч, амтнд үзмдж болнач. 4. Хаврт нааднач, үвлд унтнач. (тууль) 5. Сөбдн хаякрнэч, өдртн бултнач. (тууль).

90. Дора барлатаг буулггдж бичтн. Глаголин чилгч *джанач джэйнэч, чанач* татасар темдглти. Эн чилгчс бичлгнэ цаалгвэр өгтн.

1. Урокан саянар белдженэч. 2. Зурган саянар зурджэнэч. 3. Гесэн олсхэн медэд, өдмгт одхан меддженэч. 4. Хотан уучкад, амрнач. 5. Чи эрт унтджанач, өрүндэн эртэр босхан меддженэч. 7. Чи ик сургъульта болджанач.

91. Дора барлатаг өггддхэ янзар бичтн. Чилгч *джана джэйнэ* татасар темдглти.

*Хураджанав-хураджанач*

нээрлджэнэв — ...  
белдженэв — ...  
йовджанав — ...  
ирдженэв — ...  
умшнав — ...

*Эмнджэнэв-эмнджэнэч*

цокджанав — ...  
тосхджанав — ...  
буульджанав — ...  
өндэдженэв — ...  
бичнэв — ...

92. Дора өггддхэ үгмүд орулдж заньгс тогтатн.

Көдлджэнэч, дуудджанач, гарчанач, йовджанач, тээлджэнэч, булхджанач, усчжанат, элсн деер көлврджэнэч, амрад суунач, хагсаджанач, умшджанач, йовнач.

93. Дора барлатаг буулггдж бичтн, скобкд өггддхэ үгмүдиг наадк умдүдлэ таарвлдж бичтн.

Чи саянар ... (сур). Мини келсиг чи, Бемб, ... (мед). Күүкн, юм уйдгиг ... (дас). Ора ... (унт), эрт ... (бос). Күүнас ааггэд, эн күүкн уульсинь чи ... (мед). Делгр, чи

көвүндән сән хәләмдж ... (өг). Кезә балгъс ... (ор). Дегд эрт ... (йов). Йир төвәр ... (ха). Ворошиловск хагъач ... (бол). Норман күцәхәр ... (адгъ).

Янз. *Чи сәйнәр сурчанаң. Мини келсиг чи, Бемб, меднач.*

джәйнә	Ю кеджәйнә?
джана	Ягъджана?

94. Дора барлатаг күцәгъяд бичтн.

Муурсн күн амрхар .... Балдн көдлхдән .... Сургъульч конькигъяр .... Көвүд халун өдр голд .... Балгъс орх дурн .... Бадм күүкән Элст .... Хувцан удан .... Лидж сургъулан сәйнәр .... Газа цас .... Машин хаалгъяр .... Шин гер .... Бембиг экскурст ....

Немгдх үгмүд: *илгәджәйнә, орджана, сурчана, күрчәйнә, өөмджәйнә, дурлджана, бәргәджәйнә сууджана дошдажана, уйжана, булджана, гүүджәйнә.*

95. Дора барлатаг умшдж, кезә *джана, джәйнә* чилгн бичгддиг цәйлгътн.

## АЛДР СТАЛИНӘННЬ ТӨЛӘ.

Цецгәлгч орн-нутгм  
Цугъарн делгүдән байрлджана.  
Олн зүсн келәр  
Омгта дуугъан дуулджана.  
Байн өргн теегм  
Буслад диилврәр дүүрчәнә.  
Сәәхн күүкн метәр  
Сагград делгүдән кеерчәнә.  
Төрски олн-әтм  
Төгәлнъгдән цугъарн биилджәнә.  
Большевиствск Верховн Советдән  
Баатр үрдән сунъгъджана.  
Диилврин хаалгъяр уралан  
Дахулдж маниг көтлгд —  
Баатр Сталинәннъ төлә  
Бюллетенән эндр өргджәнә.  
Долвкс нарн метәр

Деешян бюллетенан өргад —  
 Алтн орн-нутгтан  
 Алдр дуугъан өгчәнә!

Дж. П.

нә	Ю кеджәнә?
на	Ягъджна?

96. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Ода цагин гурвдгч нүүрин чилгчиг татасар темдглтн.

### СУРГУЛИН ШУУВР.

Хавр болад дулархла,	„Шуувр“ гисн үг
Хур орад, ногъан ургъна.	Шуугад сургъульчнрар тарна
Сәәхн цецгәс яралдна.	Шуугата, байрта сургъу-
Сургъульчнр шуувертан	льчнр
белднә.	Шундж номдан шилтнә.
	Ногъан деер одад,
	Номан сургъульчнр дасна,
	Ногъана сәәхн үнр
	Ном, нааднла айслна.

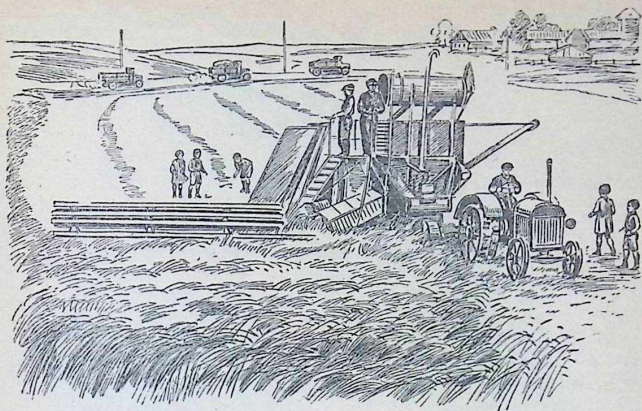
97. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Глаголмуд алык нүүрт бәәхиг цәәлгътн.

1. Сургъульч Савр сәәнәр үг келнә. 2. Тенъсиг үүлн көөгтәдж бүркнә, телүлсн цасна хүүг ээрнә. 3. Чамла үүр-мүдчн нәәрлнә. 4. Онъгәр меклджәнә, эндр ирх уга. 5. Намджл күүкн сәәнәр дуулна. 6. Далвагъад делдж ирәд, дольганла шүрглдж наадна. 7. Хагдад нисдж гарад, хур үүлнлә хутхлдна. 8. Укр, хөд үрглджән налана, нугъсн, галун нуурт шуугна.

98. Дора барлатагъас *на*, *нә* чилгчтә глаголмуд буулгъдж бичдж автн.

### КОМБАЙН.

Комбайн ик нәрн кецтә машин. Комбайн хадна, боодг боона, тәрә цокна, буудә киискнә. Комбайниг тракторар чирнә. Комбайна ут дживрнъ тәрәнә колосиг шалгъурн хамна. Шалгънъ хадна. Тәәргдсн колосмуд барабанур орна. Колосаснъ буудә йиглърнә. Буудә киискддж комбайна деер бәәх онц бакур кегднә.



Эн бак дүүрхлэ энүнүр тергн, эс гидж автомобиль ирнэ. Бакин ам тгялнэ. Буудэ автомобилюр асхрна. Комбайн зогсл уга кōдлмшан кенэ.

99. Зургар рассказ бичтн. Рассказан зурагъар бичтн.

1. Орчлнъ үвлд. 2. Эрг деер. 3. Цасар кү кеджәнэ.



Рассказд орх үгмүд: 1. нари гарчана. 2. инәлдджәнә, хәәкрл-  
джәнә. 4. дошджана, гәрәдджәнә. 4. зөбджәнә, кеджәнә, чирм-  
джәнә.

ләв	Ю келәв?
лав	Ягълав?

100. Дора барлатаг буулгъдж бичти, глаголин лав, ләв чил-  
гис татасар темдгити.

Шаргъ сарин герлд  
Шивджнъгсн дуута домбртчи,  
Шилтәд сетклән өгч.  
Шагъагъарн кесг мольджлав.

М. Б.

Хо цагъан туула  
Хойр көл заагурм  
Орад гарч одв.  
Ардаснь буугъар  
Өлгн хагъад,  
Өвр деерән авчкад,

Уга уулин ора  
Деерәс книсәд,  
Усна гуунд булхчкад,  
Ганздан тәмк нерәд,  
Кет цокад хонагъад,  
Тәмк татад гарч ирләв.

(Далн хойр худлас).

101. Дора барлатаг буулгъдж бичти, харар бичгдсн глагол-  
муд өнъгрсн цагинь медүлгч чилгчинь темдгити.

1. Би дегтрән комсомолд нерәдләв. 2. Ю кехичи мед-  
ләв. 3. Оцклдүр би урокан сәәнәр даслав. 4. Би стихи  
бичләв. 5. Би стихән газетд өгүлләв.

102. Дор барлата үгмүдт хошагъад зәнъг бүрдәти: 1. киргь-  
ләв 2. унтлав 3. күцәлләв.

ләч	Ю келәч?
лач	Ягълач?

103. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Хойрдгч нуурт бәәх  
лач, ләч чилгчтә глаголиг татасар темдгити.

### ВОРОШИЛОВД.

Күмни уха таньн  
Көдлмшчнриг толгъалдж йовлач,  
Күмни хортд баячудла  
Күчтә ноолда келәч.



Советин төлө дээлдхд  
Шургъад, уралан орлач,  
Харүцхәр седси хортдиг  
Хамхлдж көбдж әрлгъләч.

Коммунистическ партин гардвзрар  
Көдолмшчнрин церг бүрдәләч,  
Дуувр тер цергтән  
Дииллгъни эрдм дасхлач.

Баатр Улан цергчнь  
Баячудин дәврлгъ дарла,  
Баатр цергинчи нернь  
Бадрдж делкәд гарла.

С. Х.

104. Дора барлатаг умшдж, глаголин хойрдгч нур бүрдәгч чилгчисиг цәәлгътн.

### ОРДЕНТӘ ХАВТХА.

Көкрси у теегиг  
Колхозиннь малар бүтәләч,  
Танъсгддж сәәнәр хәләгъад,  
Тоогъин немдж өскләч,  
Олн колхозникүд дундасн  
Оч Сталинлә мендлләч  
„Орден Ленинәр“ ачлдж,  
Олнд чамаг туурав.

Сәәнәр малан өсксндән  
Стахановец нер зүүвч.  
Салвга Хавтха неричи  
Советән дүүрч шуугв!  
Хамг колхозникүд цуг  
Хавтхагъас үлгүр авх,  
Социализмин малан өскдж  
Саядар теегәр дүүргх.

Б. Г.

105. Дора бичгдси глаголин өнъгрси цагин хойрдгч нүүрин чилгчисиг темдглти:

1. Зерлгшхин төлө төрси угач, зүгәр бийчнь султхвр хәәләч. 2. Сургбулән сәәнәр сурлач, сән темдг авлач. 3. Асхи эрт унтад, өрүн эрт бослач. 4. Нанд герәсән келләч. 5. Мини келсиг медләч.

лә	Ю келә?
ла	Ягъла?

106. Дора барлатагъас *ла*, *лә* чилгчтә глагол олдж авч цәәлгъвринь өгтн.

107. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Скобкд өггдджәх үгмүдиг цегин ормд, өнъгрси цагин чилгч бичти.

1. Машигъәр тәрә ... (*цок*). 2. „Челюскин“ гидг керм

Ар үзгин мөстә далад ... (чив). 3. Советин орна алдр нисәчирин тууджиг делкә ... (мед). 4. Хальмг республикәс гурви багш Мурманар экскурс ... (ке). 5. Советск автомобильмүд асхрсн элсәр гатлдж ... (гар). 6. Колхозмуд ниднәггә дала ургъц ... (ав). 7. Мана школин гер ниднәггә ... (мосхгд). 8. Ниднәггә Крымд виноград йир икәр ... (ургъ).

Янз: *Комбайнар тәрә хадла.*

вв	Ю кевв? Ягъвв?
----	-------------------

108. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Кезә „вв“ бичгддиги даялгъти. Эн чилгчин дорагъур татас татти.

Тәвлх улан бууг  
Таша деерән өргәд,  
Төвшүнәр көлән ишкәд,  
Темцәд ормурн одвв.  
Чөклдж өвдгәрн суугъад,  
Чирмл уга төвлвв.  
Чавгин дегәг хумхагъарн  
Чочал уга дарвв.

Хагълад орсн нүкинъ  
Хургъарн заадж өгвв.  
„Хөрн йисн“ гидж  
Хәәкрәд командиртән келвв.  
Мини мергн сумн  
Менъндж айстан нисхш,  
Хортна зүркнд тусдж  
Хорн болдж буслхмн.

*М. Н.*

109. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Онъгрсн цаг медүлгч чилгчиг татасат темдглти.

1. Эндр анъгучлад нег туула, нег арат бәрвв. 2. Бичджәсн дегтрән дуусвв. 3. Голин уснд өөмвв. 4. Илв оч хәләвв. 5. Малдан хот белддвв. 6. Инәдтә дегтр умшвв. 7. Урокан сәәнәр белдвв.

вч	Ю кевч? Ягъвч?
----	-------------------

110. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Глаголин чилгч *вч* татасар темдглти.

Советин йосна нилчәр  
Шин джиргъл үзвч,  
Седкл, ухагъан төвкүләд  
Сарул хаалгъдан орвч.

Мөрнә толгъач болад,  
Манъгъс ударник болвч,  
Коммунистическ партин за-  
авриг  
Киндж сәәнәр күцәнәч.

„Знак почет“ орден  
 Орч деернь гилвкнӓ,  
 Энъгин оln колхозникүднӓ  
 Энъкрлдж Кичгиг күндлнӓ.  
 У. П.

Элвг сӓӓхн джиргълин  
 Энъкр кӓтлврч Сталин,  
 Ачта гүн ухагъарн  
 Алдр Конституций гаргъвч  
 Х. М.

в	Ю кев? Ягъв?
---	-----------------

III. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Онъгрси цаг медүлгч в чилгичиг татасар таттн.

Партин өгси даалгъвриг	Ӓӓмшгтӓ, большго гиджӓсн
Папанинцнр күцӓхӓр гарв,	Ӓврин нертӓ полюсиг,
Ар үзгин полюсиг	Ӓгдӓн күрч большевикүд
Арднӓ орад шинджлв.	Ӓлмӓдӓн орулдж диилв.
Мана дӓрвн баатрмуд	Тууджд сонъсгдӓд уга
Партин даалгъвриг күцӓв.	Туургси ик диилвртӓ
Полюсин шуургън дотр	Энър, ахнр, папанинцнрт
Палаткан тосхдж кӓдлв.	Эрки халуи менд!

III. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Онъгрси цагин в чилгч татасар темдлти. Кезӓ эн в бичгддиг цӓӓлгътн.

### МАНА ХААЛГЪ.

Элст Ӓӓдрхн хоорнд машинӓ хаалгъ гарв. Элст Ӓӓдрхн хоорндк хаалгъ деер бӓӓси гүн зуух нүкд даргдв. Машигъӓр, тергӓр йовхд ӓӓмшг уга болв. Нүктӓ, зуухта хаалгъ уурад, го гилгр сӓн хаалгъ гарв.

Ода Ӓӓдрхн Элст хойрин хоорнд машин тасрхан уга кү, аца, пошт зӓӓнӓ. Газет, дегтр, цӓ бас зӓӓна. Шин сӓн хаалгъ ик олз өгв.

III. Дора барлата бӓӓлгънӓ нердин чинрӓр глагол бӓрдӓдж өнъгрси цагт бичтн.

1. Кӓрӓгъӓр — ... 2. Сүкӓр — ... 3. Мааджурар — ...

4. Утхар —... 5. Эдрнъгар —... 6. Армар —... 7. Шөв-  
гар —... 8. Хяächар —...

Янз. *Шилврär-шилврäв, малъгъär-малäдв.*

ÿв	Ю кевв?
ув	Ягъв?

114. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Глаголин чилгчс *ув*, *ÿв* татасар темдгитн. Кезä эн чилгч бичгддгиг цäйлгътн.

Би балгъс орвв. Тендäс сән деггр хулддж авв. Балгъсар кесгтән йовув. Балгъсн манд таасгдв. Йовх деерән хулдж авсн дегтрмүдан поштар йовулвв. Тендäс иныг көвүндән бичг тävүв. Балгъснд арв хонвв. Театр, кино, музей үлдäl уга одвв. Ик байрта хäрдж ирвв, балгъс үзсән үүрмүдтән келдж өгвв.

115. Дора барлата үгмүдиг *в* чилгчтä өнъгрсн цагин түрүн нүүрт бичтн.

Ав —..., тäv —..., йов — сäv —...,

Янз. *ав-авув.*

116. Дора барлата үгмүдиг өнъгрсн цагин хойрдгч боли гурвдгч нүүрт бичтн.

1. Ав —..., тäv ..., йов ....

Янз: *ав-аввч.*

*ав-авв.*

117. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Глаголин чилгчиг татасар темдгддж, алык нүүрт бäähиг цäйлгътн.

1. Куука хөбнәннь арсан сävв. 2. Эрнджән, харадан балгъс ордж йоввч. 3. Харадан бищ, сән дегтр хулддж авв. Би сберкаст мөнъг тävүв. 5. Лавкас мана школин библиотек дала дегтр хулддж авв.

---

Кемр глагол *в* чилгчтä болхла, тер глагол өнъгрсн цагтан цаг медүлгч *в* боли түрүн нүр медүлгч *в* авхла гурвн *в* дарандан бичгдн гнджәнä. Түн деерäс өнъгрсн цаг медүлгч *в* үзгиг у боли ÿ сольнавдн; хойрдгч, гурвдгч нүүрт у боли ÿ кергдгхш, үлгүрлхд: *би авув, чи аввч, тер авв.*

джв	Ю кеджв? Ягъджв?
-----	---------------------

117. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Глаголин чилгч 6 татасар темдглтн. Кезә эн чилгг бичгддиг цәәлгътн.

1. Би асхар унтджв. 2. Өпклдүр өрүн дегд өрүгъяр босджв. 3. Школдан цаглари ирджв. 4. Би эндр шүүврин даалгъвртан сән темдг авхан медләв. 6. Би нәарт оратджв. 8. Айстан адгъсн бәәджв, дегд эрт ирджв. 9. Бемб, би эн дегтричн умшджв.

119. Дора барлата глаголмудиг түрүн нүүрт бичтн.

умшдж — ..., келдж — ..., сонъсдж — ..., зурдж — ..., бичдж ....

Янз: унтдж-унтджв.

120. Дора барлатаг умшдж, глагол алык нүүрт бәәхиг цәәлгътн.

Мини келсәр болджч. 2. Урокан сәәнәр дасджч. 3. Дегд эрт унтджч. 4. Балгъснас дала белгтә ирджч. 5. Мини келсиг медджч. 6. Дегтрән сәәнәр бичджч. 7. Шүүврән сәәнәр бәрджч. 8. Мини заасар кедж; кәдлмшән сәәнәр күцәджч.

121. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Татасна брчд глаголин джч чилгч бичтн.

1. Сән дегтр умш —. 2. Школдан эртәр ир —. 3. Дегд адгъмтагъяр ир —.

Янз: бич-бичджч.

122. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Глаголин чилгчиг татасар темдглтн. Алык нүүрт бәәхиг цәәлгътн. Ямаран цаг медүлджәхиг цәәлгътн.

1. Балгъснас манахна колхоз трактор, комбайн авч ирдж. Сандж комбайнерин курсас ирдж. 3. Кәлхозникүд тәрә цоклгънд ордж. 4. Арат хүүкрлдж. Үксн болад кевтдж. Загъс ачси загъсч аратиг байрлдж авад, терги деерән оркдж. Сө болдж. Арат загъсиг цөврүлдж унъгъадж. Загъсчин загъсинь унъгъачкад бийнь буугъад үлддж.

хв	Ю кехв? Яхв?
----	-----------------

123. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Глаголин чилгчиг татасар темдглтн. Алык цагин, ямаран нүр медүлджәхиг цәәлгътн.

Би балгъс орхв. Тендән сургъуль сурхв. Эн өгсн дег-  
тричн мангъдур күртл умшчкхв. Умшад дуусчкад, чамд  
умшсан келдж өгхв. Би чамд йилгъавринь цääлгъдж өгхв.  
Мангъдур танад ирхв. Эндä школд одхв, багшла оч  
күүндхв. Школас клубур одхв. Тендäs герүрн хәрхв.

хч	Ю кехч? Яяхч?
----	------------------

124. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Ирх цаг медулгч чилг-  
чиг татасар темдгитн. Глаголмуд алык күүрт бäähиг цаалътн.

1. Санагъан бичä зов, сансан чи күцäхч. 2. Ода гарч  
йовхларн, нökädүр өрүн күрхч. 3. Урокан сäәнär белдвч,  
сән темдг авхч. 4. Эскурст хавртан одхч, дала юм үзхч.  
5. Балгъснд одхларн кинод, театрт одхч. 6. Оданас авн  
шүүвртән белдхларн, сäәнär шүүврән өгхч. 7. Дегтр сäәнär  
умшларн, олзинь сäәнär медхч.

х	Ю кех? Яях?
---	----------------

125. Дора барлатаг умштн. Глаголмуд алык цагин, ямаран  
шуурт бäähиг цäälгътн.

### БУМБ.

Уга, мел үкхмн угав,  
Мини мөнъкин ятхд седкмл минь үлдх.  
Сар дорк делкäd пийит бäәсн хөөн  
Мини нерн гарх.  
Алдр ик Äрäsägъär мини нерн туурх,  
Äл биш келн äмтн мини нер дуудх,  
Омгта славяна ач, ода зерл тунгус,  
Тегин үр хальмг, фин намаг санх.

126. Дора барлатаг буулгъдж бичдж, зәнъгиг күцстнь тогтатн.  
Глаголин чилгч х дорагъур татас таттн. Кезä бичгддгинь цääl-  
гътн.

1. Сөөд унтх, өрүнд босх. 2. Халун цагт уснд өөмх,  
сүүдртä газрт амрх. 3. Бембä школд орх. 4. Увдән сур-  
гъульчнр конькигъär дөшх. 5. Багъчуд хурт одх, даруны  
нär гаргъх. 6. Киитнд усн көрх, сургъульчнр мөсär дөшх.  
7. Болд балгъс орх, тендән ик сургъуль сурх. 8. Цугъар

сургуль сурх зөвтә. 12. Көгшд дөнъ авх зөвтә. 13. Бийән цеврәр бәрх, сәәнәр хәләх. Цагларн амрх зөв Сталинск Конституций өгв.

127. Дора барлата үгмүдәр бичкн рассказ тогтатн.

Өөмх, цуцх, усчх, гүүх, булхх, амрх, хувцлх, хәрх, хотан уух, көдлмшән кех, унтх.

## ОЛН ТО.

Ю кеджәцхәна?	Ю кецхәнә?
Ягъджацхәна?	Ягъцхәна?
Бичүлджәцхәнә	Бичүлджәцхәнә
Бичджәцхәнә	Бичцхәнә.

128. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Гурвдгч нүүрин чилгчс татасар темдглтн. Кезә ямаран чилгчс бичгддиг цәәлгътн.

1. Тер сәәнәр, кеегъяр бичдгиг дасджана. 2. Тедн мөрд сургъджана. 3. Адучнр мөрд хәрүлджәнә. 4. Сургъульчнр экскурст одла. 5. Москван школин сургъульчнр манд бичг бичдж. 6. Хөөчнр хөөгъян идгтә газрт хәрүлв. 7. Манъдур хөөчнр хөөдән талдан газрур гаргъх. 8. Тедүкн биилджәцхәнә, дуулджацхәна. 9. Көк ногъанд хөөгъян хәрүлджәцхәнә. 10. Хөөгъян өцклдүр бас энд хәрүлцхәлә. 11. Манъгъдур бас хәрүлцхәх.

129. Дора өггдджәх янзар күцәгъяд бичтн. Бәәлгънә нерн олн тоод бәәхлә глагол ягъдж бичгдджәхиг хәләдж, меддж автн.

Хөөчнр хөөгъян хәрүлджәнә. Адучнр адугъан .... Тугълчнр тугълан ... Темәчнр темәгъян .... Такачнр .... Сальчнр .... Хадачнр .... Зурачнр .... Ширдәчнр .... Бичәчнр .... Уячнр .... Көрәчнр .... Сургъульчнр .... Багшнр .... Сургъулчнр школдан .... Ширдәчнр .... Трактористнр газр .... Комбайнермуд тәрә .... Сургъульчнр .... Эмчнр ....

130. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Олн тоогъин гурвдгч нүүрт глагол ягъдж бичгдджәхиг цәәлгътн.

1. Мана школин көвүдәс кесгнь зурачнр, бичәчнр болв. 2. Школд зурачнр, бичәчнрин хург болв. 3. Школд урокин хөөн бичцхәнә, умшцхәна, зурцхәна. 4. Асхиднь нәр гаргцхәна, ду боли би дасцхәна, кесгнь диван деер суудж амрцхәна. Шатр авч тедүкн наадцхав. Харулчнр меджәг

сәйнәр хәләцхәнә, кү тавлго манцхана. 5. Тедүкн гарад гентки хәәкрцхәв. 6. Тер дуунас серцхәв.

вдн	вувдн	вүвдн
-----	-------	-------

131. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Глаголин оли то медүлгч чилгчиг татасар темдглти.

1. Орн-нутгиннь дуудлгънд омгтагъар орлцджанавди,  
2. Эврәннь Улан цергтән ухагъан өгч цергләвд. Багшин кесн заавриг сәйнар күцәввди. 4. Школити соңдөрлдәнд дуудджанавди. 5. Чамар гаргъсн ду дууллавди. 6. Чамаг ирхичнь күләгъәвди. 8. Эндр ирхичнь медджввн. 9. Цергә сургъульд йадджанавди. 9. Баснъгта балгъс орхвди. 10. Бидн дегтрмүд хулджавувди. 11. Мөрдиг сул тәвүвди.

Аав Сталинә тууджлсн  
Алдр дегтр-Конституцтавди.  
Амрх, көдлх, сурх  
Алдр сәәхи зөвтәвди.

Сталин — мана нарни!	Эн нериг зүркндән
Сталин — мана нерн!	Энъкрлдж дуртагъар шахнавди.
Сталин — мана диилвр!	Эн нернь герләр,
Сталин — мана байр!	Энъднь цугъараг диилнәвди.

132. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Оли тоогъин өнъгрсн цагт в чилгчтә глаголмуд ягъдж бичгддиг медти.

### ТАКАН АСРМДЖ.

Мана колхозд такан феерм бәәнә. Мана феерм дала таката. Такан бәәриг сәйнәр хәләдж белдввди. Яршгудт элс болн үүрмг чолу тәвүвди. Такан сарад, такас көлврдж бийән цеврлхд керглгдх гидж, үмстә яршг оркввди.

Такасиг буудәгъар, боднцгар нань чиги юмсар асрнавди. Овсиг үүлдж халун усид девтәгъәд, боднцгиг чандж өгнәвди. Иим хот өгхлә, такас сәйнәр өндглә. Такасин уух усинь өдр болгън сольхан меднәвди. Эн джил такасан йир сәйнәр хәләввди. Такасан дала өндг авувди.

133. Дора барлата үгмүдиг орулдж оли тоогъин негдгч болн гурвдгч вүүрт гурвагъад зәнъгс бүрдәти.

Зәнъгд орх чилгчс: 1) *джана, на*; 2) *дж, ла, лә, в*; 3) *цхә, цха*.



Янз: умишджана, умишджанавдн; умишдж, умишджвдн;  
умишджацхана.

т

134. Оли тоогъин хойрдгч нүүрт бичтн.

Су-сууджанат, бос-..., хай-..., кел-..., йов-..., зур-...

Кел-келнйт, бич-..., бяр-..., керч-..., гүр-...

Сан-санлат, дуул-..., кел-..., бос-..., эвл-..., яс-....

Эмн-эмнджт, сургъ-..., за-..., ол-..., ид-..., иня-....

Сур-сурвт, малт-..., зө-..., медүл-..., сургъ-..., ав-....

Ир-ирхт, давсл-..., ун-..., бич-..., йов-....

134. Дора барлатаг буульдж бичтн. Оли тоогъин хойрдгч нүүрин чилгчиг татасар таттн.

Сургъульчнр, шкодан цаглари однат. Сургъулян саян нар дасджанат. Багшиннь даалгъвриг кўцанйт. Школд бийан саян нар бярнйт. Оцклдур сан нар гаргъджт, ирсн улст эрдман үзүлджт, наяртан сан белдлгъ келйт.

Та өрүгъяр боснат, хотан уудж шкодан однат. Школасн ирхларн хотан уунат, нааднат, конькигъяр дөшнйт. Асхн болхла урокан белднйт, хотан уунат, унтнат. Орүнд долан часла босхт. Юм-күман белдхт. Школури гарч йовхт.

136. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Харар бичгдсн үгмүдиг цагинь болн нүүринь бичдж темдглтн.

1. Та хувц уйджанат. 2. Та кеешан гарч таря хадхт, өвс овалхт. 3. Малчнр, үкрмүдан эрт орулдж. 4. Мини келсар болвт. 5. Омннь тиигдж кехмн билйт. 6. Дегд ора ирджт. 7. Дегд өрүгъяр босвт. 8. Конькигъяр удан дөшджт. 9. Урокан бичдж аввт. 10. Та саян нар умшджанат. 11. Саян нар умшдгиг дасджанат.

чк

137. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Эн чк альк цагт бичгд-джяхиг темдглтн болн ямаран чилгчтэгъинь медүлтн.

1. Бадм эн дегтричн умшккла. 2. Сандж бичг бичккдж. 3. Эн дегтричн умшкклав. 4. Би бас эн дегтричн умшкквв. 5. Школдан эрт одий, эс гидж оратчкхвдн. 6. Та шулугъар балгъс орад ирчкджт. 7. Та дегтран авчклат. 8. Эртас та ирчквт. 9. Таниг йовтл умшад дуусчкхв.

МАНАЧД.

Мануртсн хальмгин тег	Ода цагин хорти
Шинрӕд, кӕкрӕд унӕртна.	Ӕнъг бӕӕдлӕн хуӕврӕчклӕ,
Мал, тӕрӕн загъсн	Олна зӕӕр хулхалдж,
Шинӕс ӕсдж ӕргджнӕ.	Ӕнъгсӕн сандж игзӕрлнӕ
Шин теегин ул-	Мана сергг манач
Гол зӕӕрнъ мал,	Мӕн хортиг эндхш,
Шин маначин кӕсл-	Шургъад орхар седснйь
-Мана зӕӕриг харлгън!	Шорта буугъар хорвна.
	Манач, манач сонъс!
	Саг серггӕн чанъгъа!
	Мана социтализмин зӕӕр
	Мӕн чини гарт!

Г. Б.

р, л, ул.

138. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Харар бичгдсн уgmудт талин келнӕс авгдджах глагол хальмгшруллгъна чилгс ӕдж темдглти.

1. Элстин шин электростанций ӕксплоатацлгдв. 2. Элст балгъсн ӕлектрификацлгдв. 4. Колхозмуд большевигрӕлгдв. 5. Ӕврӕннъ саг-серггӕн революцрулввди. 6. „Колхозмудиг большевигрӕлхмн“ гисн вождь Сталинӕ лозунг мана орн-нутгт кӕцӕгдв.

II. Баячудин ордудт кӕдлмшчнриг ӕксплоатировать кенӕ. 2. Колхозмуд машинизировать кегдджӕнӕ, 3. Колхозмудиг большевизировать кехмн гисн заавриг кӕцӕввди.

*Шуӕвр даалгъер.*

139. Дора барлата глаголмудиг глаголин цуг цагин, нег болм ӕлн тоогъин тӕрун нуӕрт бичти.

а) умш, ав.

б) бич, тӕв.

Янз: Зур-зурджанавди, зурджв-зурджвди; зурхв-зурхвди

140. Дора барлата глаголмудиг глаголин цуг цагин нег болм ӕлн тоогъин хойрдгч нуӕрт бичти.

- а) зур, йов,
- б) кел, дāv.

Янз: *Кел-келджāнā-келджāнāт; келджч-келджт-келлчч-келлт*

141. Дора барлатат умшддж глаголин оln тоогын чилгчиг цā-āлгътн.

## СТАЛИНĀ ДОКЛАД СОНЪСВВДН.

Хальмг республикин дегтр-газет гаргъачин боли типографин барчнр, Цугсоюзин чрезвычайн VIII-гч съездд келсн ўр Сталинā докладиг кинон экранас ўздж сонъсввдн.

Эн экранд хойр часин хоорнд, Цугсоюзин чрезвычайн VIII-гч съезд кōдлмшāн эклснāснь авн, тōгстлнь тенд делегатнр болдж одснла āдл ўздж, сонъсввдн.

Дакад Сталинā келсн докладиг мана тōрскин орн-нутгин кōдлмшчнр, кўч-кōлсчнр, колхозникўд, Улан цергчнр ямаран оныгтагъар киндж сонъссинь нўдāрн ўзввдн. Сталин трибун деер гарч ирāд, докладан келхлāнь, заалд хāлāдж суусн улс цуг делегатнрла дуугъан негдўлдж альх ташцхав. Сталинā дўрсинь ўзх дутман, ўгинь сонъсх дутман, улм цааранднь дāкн, дāкн хāлāх дурн кўрнā. Ода эн „Сталинā доклад“ гидг кино-зургиг нутгуд, колхозмуд болгъар йовулдж оln кōдлмшчнрт, колхозникўдт ўзўлхмн.

142. Дора барлата глаголмудт *цха, цха* хўвс орулдж гурвагъад зāнъг бўрдāтн.

- а) сургъ, сонъс
- б) тāр, гўр.

143. Дора барлата глаголмудт *чс* хўвс орулдж нег тоогын гўрун нўўрт бичтн. Альк цагт эн хўв ордгит цāāлгътн.

- а) кōр, зō.
- б) малт, у.

144. Дора барлата ўгмўдт *р, л, ул* хўвс орулдж нег тоогын ирх боли ода цагт хошагъад занъг тогтатн.

- а) экслоатаций
- б) революций
- в) большевик

Янз: *электрификаций-электрификацлгджана, электрификацрулгдх.*

145. Дора барлата үгмүдәр бички рассказ тогтатн; глаголин дорагъур татас татти, ямаран нүүрт боли цагт бәәхинь цәәлгътн.

Тема: *Мана колхоз*

Үгмүднъ: *Мана колхоз, мал өсклгәнә колхоз, үкр, хән, темән, мөрн, дала, большевикрүлгдв, чледүд кәдми, күцәгднә, бәәхтә, тәрән, ургъц, буудә, гуйр, элвг, клуб, школ, электрификаций.*

## ОРЧ НЕРН.

146. Дора барлатаг буулгъдж бичти, орч нердиг татасар темдглти.

Петя! Урокан кечкхләрн, мини чамд өгсн дегтр авад, күрәд ир. Би чамаг күләджәнәв. Нанд эндр асхн сул цаг бәәна. Кемр чи бас цолта болхлаг, чамта хоюри түрүләд библиотекд, дарунь катокд одий. Бийләрн хамдан эврәннъ багъ дүүгъән дахулдж ир. Катокас би чамур однав, чи нанд эврәннъ шин моделән үзүлхч. Би чамта асхн нәәмн час күртл бәәхв.

*Чини Володъ.*

147. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Скобкд бәәх үгмүдиг керглдджәх киисквртнъ тавти. Чилгчинь татасар темдглти.

Эн ... (*кен*) көвүмб? — Мана Бадмин көвүн. Кен гидж ... (*чи*) нерәднә? — Дордж гидж намаг нерәддмн. Би ... (*чи*) үлгүр авч урокан белддв. Эн дегтриг ... (*чи*) авгъинәсн аввч. Би тетрадән ... (*эврән*) эцгдән үзүлвв. Эн бичгиг .. (*эврән*) багшдан өг. Бемб, ... би (*чи*) балгъс орхв. Өцклдүр ... (*чи*) нег күн оч йовла. Би ... (*чи*) дамджулдж бичг өгүлнәв.

148. Дора барлатаг буулгъдж бичти. Оли цегин ормд орч нерд орлудж занъг күцстнъ тогтатн.

Би ... дегтр өгләв. Тер дегтрән ... авад угав. Ода ... дахдж оч дегтрән авнав. Бадмин Сандж нег сән дегтр бас авла. Ода ... одчкад, ... Санджур однав. Сандж ... үүрлнә. Одр болгън ирдж юм заалгъна. Одахи балгъс-нас ... дала дегтр өгүлдж.

148а. Би, чи орч нердиг хүврәдж, керглдджәх киисквртнъ тәвдж, занъг күцстнъ бурдәти.

Янз: *би чамд дегтр өгләв.*

149. Дора барлатаг буулгъдж бичтн, кергтӓ газртнь *тӱӱнӓ*,  
*меднӓ*, *эндӓ* гидг орч нерд орултн.

Бидн класст нохан тускиг дасввдн, ... шӱдинь, кӧлинь  
хӓлӓввдн. Нохан цогцин кецнь чонин, аюн цогцла ӓдл  
бӓӓдж. Эн (*кенӓ*) ... тӧрлтӓ анъ. Сургъульта улс ...  
бӓӓдл джиргъл хӓлӓдж, ... цогцла ӓдлинь болн икинъ медв.  
Аю нохан тӧрлтӓ гидж санхд ик кӱӱнд юмн. Болв ...  
хоорндан ӓдл цогцтань медгднӓ.

150. Дога барлатаг буулгъдж бичтн. Орч нердиг татасар  
темдглдж, ямаран киискврт бӓӓхинь заатн.

Мини багъ дӱӱг шкӧлд ӧгв. Чини ах сӓӓнӓр кӧдлмшӓн  
кедгтӓн ачлгдв. Бидн чамд белг авч ирввдн. Ударникӱд,  
танла кен йовджана?

— Манла Леонид йовхмн. — Бемб, энӱнӓ бичсн дегтр  
умшвч? — Умшлав, энӱнӓ дегтр нанд таасгдв. — Долан, тад-  
нур кен ирхмб? — Манур Дольган ирхмн. — Сандж терӱ-  
гӓр цаас ӧгӱлтн.

151. Дора барлатаг буулгъдж бичтн, орч нердиг татасар  
темдглтн, чилгчинь йилгъдж медтн.

Гражданск дӓн билӓ. Мана отряд сӧӧнь дуусн кӱӱнӓ  
газрар йовла. Манд юмн харгъсн уга. Манас хойрмдн ха-  
рулд гарв. Одмгтӓ обоз харх даалгъвр манд ӧггдлӓ. Ма-  
ниг кӱн медсн уга. Мана обозд пулемет болн нег тов билӓ.  
Орӱн ӧмн бидн ирх газртан ирввдн.

152. Дора барлата сургч орч нерд орчулдж гурвагъад зӓнъг  
бӱрдӓтн.

а) кен.

б) альк

в) кедӱ

153. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Олн цегин ормд татасна  
барун бийд ӧггдджӓх орч нерд бичтн.

Кӧдлмшчнр... хургт ирцхӓв. Хургт  
кӱн ... ӱг келв. Хург ... ӧдртӓн  
болв. Доклад келсн кӱн ... дуту-дун-  
диг медӱлв. Докладиг ... таасв. Кех  
кӧдлмштӓн ... йовдл ӧгхмн гицхӓв.  
Ударник Санл Бадмд келв: кемр ...  
дуран эс ӧгхлӓ, кӧдлмш сӓӓнӓр  
йовшго.

*цагтан*  
*болгӧн, бӱкл,*  
*хамг, цугтан,*  
*онӧгдан, эврӓннь.*

154. Сурврумуд буулгъдж бичтн. Эн сурврумудт күүс хэрү өгтн. Орч нердиг татасар темдглтн.

Тана класст кедү сургъульч бääнә?  
Тана классла зерглддж юн бääнә?  
Тана садт юн ургъна?  
Та эндр ю кехвт?  
Танагъас Манджин гер хол бääнү?  
Танад сөөнә кен ирв?  
Альк хотна, кен гидг кўмб?  
Танагъас школ кўртл холий?

### ТООЛГЧ НЕРН.

155. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Тоолгч нердиг салгъдж бичтн. Дара медүлгч тоолгч нердин чилгчинь темдглтн.

1. Элстин роц хөрн тавн гектар газр эзлнә. Кемр гучна- нас арвиг авхла хөрн үлдх. Гурвиг гурв дәкдж холвхла, йисн болх. Хойр деер гурвиг немхлә, тавн болх. Адуц хөрн гү, арвн тавн даагъ, хөрн унгъ хәрүлджәнә. Школин дворт футболнь хойр команд наачана. Школин садт альмна зун модн бääнә.

II. Бидн театрт одввдн. Би хойрдгч стулд суувв. Долан нääмдгч стулд суув. Негдгч эрадин стулмуд цугъарагъаснь богънь. Мана школин сургъульчнр арвдгч даранд суув. Манас гурвдгч эрадт мини үр Санъгъдж суув. Мини өөр суусн Церн театрт кедү эрад стул бääхинь медхәр негдгч, хойрдгч, гурвдгч, дөрвдгч, тавдгч, зургъадгч, доладгч, нääмдгч, йистгч, арвдгч, арвн негдгч, арвн хойрдгч, арвн гурвдгч эрад гидж тоолв.

156. Дора барлата үгмүдиг буулгъдж бичхләрн, харар бичгдсн үгмүдт хурагч, нас медүлгч, хувагч, хасгч тоолгч нердин чилгчиг татасар темдглтн.

1. Манджихн ах дү гурвули — багш. 2. Элстд шин дөрвн эмч ирв. Тенд дөрвүли багъ наста. 3. Сургъульчнр лавкас арвагъад тетрадь хулдж авв. Хальмг республик шин нутгудар хувагдв. Шинәс бүрдәгдсн нутгуд: Яшлтин, Багъ-Дөрвдә, Кечнрә, Устин, Улан-Хоолин, Приютинск, Троицк. Эн нутгуд Элстәс хөрәд, джирәд, гурвн болн дөрвн зуугъад километр бääнә.

157. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Нас медүлгч тоолгч нердиг татасар темдглтн.

1. Дорджин көвүн хө мөстә. 2. Бадмин көвүн тавта. Бембин көвүн арвта. 4. Нәәмтә күүкд школд эклдж орла. 5. Мана совхозин нег гуртднь гуни, дөнн, туулн цармуд йовна, наадк гуртднь ганджи, дөндж, туулдж үкрмүд йовна. 6. Одахн үрә, бәәсн мөрдин урлдан болв. Совхозин хурдн бор туулн наста, эсрнүгдән зургъата болх.

158. Дора барлата сурврмудт хәрүгъинь өгч зәнүг бурдәтн.

1. Нег наста темәг юн гидж нерәддв?
2. Хойр наста темәг юн гидж нерәддв?

159. Дора барлатаг буулгъдж бичхләрн, оln цегин ормд дора өггдджәх үгмүдәс үгмүд авч, зәнүг бурдәтн.

1. Мана гүүнәс Чонса зеерд галзн... гарв. 2. Гарудт ямана гурвн ... ордж 3. Хөөнә ... экәсн салат үлддж. 4. Шин хургълсн ... чонд бәргдн гидж. 5. Манджин үкрәс күүкн ... гарч. 6. Совхоз ... орулдг хашата. 7. Одахн болсн урлданд нег кер галазгч ... өмн гарч ирв. 8. Адунас тасрдж те-дүкн эк, ..., ..., гурвн иддж йовна.

Зәнүгд орх үгмүд: *унгән, ишк, хургән, төлг, тугъл, мал, үрә, бәәсн, даагән.*

## НАРЕЧИЙ.

160. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Ямаран кевәр кегдджә-хиг медүлгч наречиг татасар темдглтн.

1. Тәрәнә ургъц сәәнәр гарв. 2. Сандж эндр урокдан муугъар белддж. 3. Бидн хурдар йовдж ирввдн. 4. Деерәс нег мөртә күн аргүул аашна. 5. Шулугъар болн кеегъәр бичдгиг дасдж. 6. Эн оньс батар кегддж.

161. Дора барлатаг буулгъдж бичхләрн, наречиг татасар темдглтн.

## ХААЛГЪД.

Экләд, хая-хая нәрн модд үзгдджәлә, цааран йова йовтлмдн зүн болн барун бийәс делгү улм эклв. Кезәд чигнь ним уудьврта болн му хаалгъта газр үзәд уга биләв. Ганцхн энд ним оln бөкүн бәәхиг үзджәсм эн. Эн йовдлдан муугъар кергән күцәвв. Мөрдин көл арә көндрнә.

Хаалгъ зәрмдән кецү дангшата билә. Би дотран эн хаалгъар йовсндан икәр уурлвв.

162. Зун халх столбд бәәх зәнъгс бичтн, эн столб зәнъгсләрн барун халхдк бас сөргәч чинртә зәнъгс зергдүлдж бичтн.

Асхнд унтнав.	Деегшән гарвв.
Дорагшан буувв.	Ииглән гүүджәнәв.
Барун бийд бәәнә.	Өрүнд боснав.
Тииглән гүүджәнәв	Асхн ирлә.
Өрүн гарла.	Хөбннә көдлнәв.
Ода көдлнәв.	Салу йовий.
Хамдан йовий.	Ардагшан йовий.
Өмәрән йовий.	Өрвәд йовий.
Шулугъар йовий.	Зун—бийд бәәнә.

163. Дора барлатаг бүүлгъдж бичтн. Олн цегин ормд кергдджджәх наречий бичтн.

### БРИГАД.

Мана колхозин тәрәнә бригад тәрә тәрхәр гарв. Эн бригад ... өөрхнд бәәнә. Эн бригад довидан ... бийд бәәнә. Бригадир ... юман бүрткдждж белднә. Колхозникүд ... гурв дәкдждж малан амрана. Тәрә тәрлгън йир ... кегдждж йовна. Эн бригад ... талдан газрт оч тәрә тәрхмн. Бембин эн бригад нег хонгтан ... газр хагълна. Бемб сәәнәр көдлсинь йовулдждж өгәд, ард үлдждж ... көндрсндн дөнъ өгәд, көдлмшән сәәрүләд бәәнә.

Зәнъгд орх үгмүд: *нөкәдүр, өдрт, асхнд, эндәс, хурдар, ар, дала, әрә.*

164. Дора барлатаг буулгъдж бичтн, харар бичгдсн наречд чилгчинь татасар темдглтн.

1. Сандж манджинәр болсн уга. 2. Стахановцинәр көдлдгиг дасцхай. 3. Мана колхозин чледүд көдлмшән большевигинәр кенә. 4. Сталинәгъәр мана джиргъл хуврв.

165. Дора барлатаг бичтн. Харар бичгдсн наречд чилгчинь темдглтн.

1. Бадм дегтр йир икәр умшна. 2. Малин идг сәәнәр гарч. 3. Эндәс нег мөртә кун ирв. 4. Цевг, дакад ю келнәч? 5. Юньгад чи эндр оратвч?



## НЕРÄДЛГЪН.

166. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Нерäдлгънä Угиг цеглгчär йилгътн.

Ûүрмүд эндр Нарт делкән багъчудин öдр.  
Эндр уүрмүд Нарт делкән багъчудин öдр.  
Эндр Нарт делкән багъчудин öдр уүрмүд.

167. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Нерäдлгънä нериг цеглгчär йилгътн.

1. Цевг шулугъар йов! 2. Унт көвүн! 3. Көвүн унт!  
4. Чи Дольган юнъгад иим ора ирвч? 5. Унтä ах манад ирхән бичä марттн. 6. Аюла ноолддг күн чивч? 7. Дольган чамд Эрици менд келүлв. 8. Та көдлмшчнр зурагъан цагларн күцäджт.

168. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Кергтä газртнь түдлгънä темдг тäвтн.

Унтä Дулахн болн Дольган манакнур хавртан ирхär бäнт Ирхär бäähлä эрк биш бийлärн гахуль авч иртн Чамаг Дольган сән гахульс авч иртхä гидж сурджанав Дулахн танад үлдсн мини дегтр авч ирхән бичä март Менд бäйтн Таниг күлädжәнäv.

*Тана Санл.*

169. Эн көдлмилä äдл көдлмш кетн.

## ПИОНЕР, СОНЪС!

Шин сургъулин джилин  
Сентябрь сар аашна  
Шунмгъагъар бийән белд —  
Сургъулән сäәнär дас  
Кергтä оли дегтрмүдән  
Киндж сäәнär умш  
Энъкр цогцан асрдж  
Эрүл-мендән сумл.

Чини öмн нег  
Чинртä төр бäәнä  
Сургъулән эклснäs авн  
Сән темдгär сурх  
Сонъс пионер сонъс  
Сургъулин джил аашна  
Сонъс пионер сонъс  
Сургъулән сäәнär сур.

*Ц. М.*

## НЕГ ЗÛСН ÛГМÛДТÄ ЗÄНЪГС.

170. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Кергтä газртнь цеглгч тäвтн.

I. Сагт чонс аюс аратс туулас бääнä. Сагт чон аюс аратс болн туулас бääнä.

II. Мана сагт хар модн элмн күүрс саглр харгъа ургъна.

Садас бидн хар мод элм күүрс болн саглр харгъа авч ирввдн.

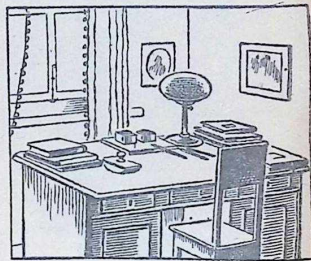
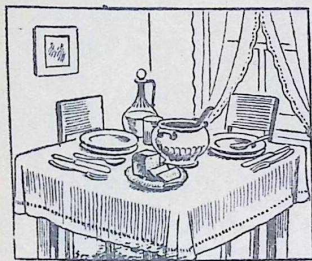
Крымск уулин белär буки харгъа джөөлн цагъан уласн болн хар модн ургъна.

Крымск селänd чолугъар сара гер хаша-каац кедж.

171. Эн 170 кöдлмшä äдл кöдлмш кетн.

## ШОВУДИН ÛВЛЗЛГЪН

Намрт эндäs нисдж талдан газрт ùвлздгнь: ùкр хар харада тагърун галун болн хальвгъ шовун. Нисдж гархасн öмн эдн цуглрднa хääкрднä. Эн шовуд Кавказур Крымур Египтур Индур ниснä. Эдн бökүнär эрвäkäгъär болн талдан юмсар хот кенä. Тун деерäs эдн мана китн шуургъта ùвлд бääдж чадшго. Ùвлд энд ùлддгнь: шонтл шовун шаазгъа керä богшргъ, кökвс шовун.



172. Эн зургар: 1) хот уудг стол деер юн бääхиг, 2) юм бичдг стол деер юн бääхиг бичтн.

173. Дора барлатаг буулгъдж бичхлärн, цеглч керглдджäh газртнь тäвтн. Цеглч ямаран ниилвр сольджахиг цäälгътн.

Колхозин базрт хулдхар öрм ùс тос зер-земш авч ирв. Лавкд госн калoш башмг эд-тавр бääнä. Нанд сук болн кöрä авч ирв. Лавкас цаас карндаш хойр авч иртн.

Хур өрүнә болн сөөнә орв. Балгъснас нанд детгр тетрадь  
өгүлдж.

174. Дора барлатаг буулгъдж бичтн, хойр цег болн цеглгич  
керглгдджджәх газртнь тәвтн.

Ө—шугъу моднд ним зерлг анъ бәәнә чонс аюс аратс  
туулас. Голд олн зүсн загъс бәрнә бекр хорв мää джаал  
болн улан загъс. Хаврт ним көдлмш кенә хагълна маа-  
джурдна тәрнә. Кавказд өмн үзгин темсн ургъна персики  
инджр миндадь. Би тавн балгъснд одлав Москвад Сталин-  
градт Аәдрхнд Саратовд болн Элстд.

### КУҮНӘ ҮГЛӘ ТАНЬЛДЛГЪН.

175. Дора барлатаг буулгъдж бичтн. Куунә үгд ямаран түд-  
лгънә темдг тәвгддгиг цәәлгътн.

### АДГЪДЖАСНТН, ХААЛГЪ ГАРГЪДЖ ӨГТН.

Хойр тергн йовдж, негнь балгъснур, наадкнь балгъс-  
нас. Тедн зөрлцджд йовад көшүрән торгъдж зогсв. Негнь  
хәәкрнә: „Нанд хаалгъ гаргъ, би балгъснур адгъджанав!“  
Наадкнь: „Нанд хаалгъ, гаргъ би герүрн адгъджанав!“ Эдн  
кесгтән хәәкрлдцхәв. Гурвдгчнь үзәд келв: „Адгъджаснтн  
хаалгъ гаргъдж үгтн.“

„Ягъджах улсв эдн“—гидж тедүкн йовсн күн келв.

### ДАВХР ЗАНЪГЛӘ ТАНЬЛДЛГЪН.

176. Дора барлатаг буулгъдж бичтн; цеглгч хама тәвгдджджәх  
цәәлгътн.

1. Мод чавчхла зоргъсн гарна. 2. Уүлн сөрхлә боран  
орна. 3. Утан гарснд гал бәәдг. 4. Балгъснд эрт күрч те-  
атрт од. 5. Одд хол болдгтан манд бичкн болдж медгднә.  
6. Савр газет умшчкад нанд келдж ас. 7. Тавн тө сахлта  
нег тө өвгн. 8. Бемб школд одхин орчд, газа шагъа наа-  
чана. 9. Зурмн тәрә эвдх деер, холер болн чума тархана.  
10. Долан мана тал ирсәр, нәәрт оратад бәәвв.

177. Дора барлатаг буулгъдж бичтн, түдлгънә темдг кергл-  
гджджәх газртнь тәвтн.

1. Альдаран хөд гарна тииглән хөн аютна. 2, Альдаран сальки гарна тиигәлән утан гарна. [3] Урч бәрсән кенә, сансан күцәнә. 5. Деесн нәрәри тасрна. 6. Уси деврси газрт ногъан сәәнәр ургъна. 7. Ока гол Иджлур орлгънд Горький балгъсн бәәнә. Тенъгс оньдиндән дольгалдг газрт би биләв. Киитн эклхлә хавсдиг чавчна. Нарн гарад уга бәәтл тәрәнд гарцхав. Хавр болад дулархла агъуриг тәриә. Колост бәәх буудә шарлад хатурад ирхлә тегәд тәрә эклдж хадна. Гертән күрч йовхламдн шомр шатв. Беш тұлхлә хот кенә. Сандж инәдтә уг келәд инәлгъв. Ёг келджәсн Баснъ цахад зогсв. Гертән суухин ормд газа гарч наадий. Урокан муугъар белдсн деерән ора ирәд бәәвч. Чини келсәр би эн даалгъвриг сәәнәр күцәвв. Савр келв минигъяр болхла колхозин парвләнд ним улс шиидхми Манджин Доланич Санджин Дорджиг Бембин Савриг Дорджин Церниг.

## ДАВТЛГЪН.

178. Буулгъдж бичти; харар бичгдсн үзгүдиг бичлгәнә зокалинъ цәәлгътн.

1. Сургъульч умшхар гурви дегтр хулддж авв. 2. Зурач амрджагъад, „Сумн“ гидг дегтр умшв. 3. Энджл ора үвл болджана. 4. Цагъанд күүкнъ үмсн онъгтә хувц үмскдж. 5. Ёудч асхиднъ школинъ үүдән оньдинд оньслна. 6. Альк хоранъ уутъхн гинәч?

179. Эн үгмүд орулад чееджәр зәнъг бүрдәтн. Кезә „в“ бичгддиг цәәлгътн.

Шовун, товрцг, төв, эв, дөөв, цев, шав, аав, ав, зев, йов.

180. Буулгъдж бичхләрн, харар бичгдсн үзгүдиг бичлгәнә зокалинъ цәәлгътн.

## АРТЕК.

Хәр биш уста  
Хар тенъгсин көвәд,  
Алдршсн дүмбр нертә,  
Артек лагер дүнъгәнә.  
Уснъ тенъгсин көвәд,  
Уулин дора белд

Арчгдсн альмнас цевр  
Артек мѝни делгрнә.

Мандлсн нарна герлиг,  
Мел әмтн тевчнә,  
Мбнък нертә Артектд  
Мана цогц амрна.  
Цецгәлдж ургъсн бичгдиг  
Цевр, сергәмджтәгъяр хә-  
ләнә

Көгшин аав ээджишнъ  
Коммуна партий асрна.

Амрлгъна „Артек“ өс!  
Ачан бичгдт кўрг.  
Хёөннь дакад бидн  
Хяärtä чамдан ирхвдн.

Ц. Б.

181. Эн ўгмўд орулад, чееджяр зәнўг бурдәтн. Бурдәхләри эн ўгмўдиг хўвсарнь цәәлгътн.

Бичг, бичлгън, бичх, бичәчнр, бичлгънә, бичх, бичдж.  
Төмр, төмрч, төмрлгън, төмрлх, төмрин, төмрт.  
Хулд, хулдлгън, хулдач, хулдин, хулдачд, хулдх.

182. Харар бичгдсн ўгмўдиг салгъдж бичдж анч, ўг бурдәгч, хўвсарнь цәәлгътн.

Тегш тег. Малчнр малан гаргъв. Тедўкн хёбчнр, адучнр, тўўнә цань тугълчнр йовна. Нигт идгт мал цадна. Хёбч Данзи адучнрт зәнўг өгч, тедниг цуглулдж умшдг сургъв. Эндәсн шидр бәәсн хадачнрур оч шин газетмўд умшв. Асхиднь эдн малан хотнурн орулцхав.

183. Харар бичгдсн ўгмўдиг салгъдж бичдж авч, киисквәрәнь цәәлгътн.

1. Складт чонин, кўрнин, хёбнә, мөрнә, ўкрин арсн бәәнә. 2. Нойна хяәрн кохан зо деерк цасн мет болдг. 3. Сёбгъин дун холд сонъсгдна. 4. Тенъгин уснд өбмвв. 5. Халун орнд хагсу элснд финиковий пальм кўўнд, темәнд, мөрнд болн нохад хот болна. 6. Мана тег намрт туулагъар, чонар, аратар, кўрнәр н. ч. онъгдан анъгар элвг. 7. Садас мис шову әмдәр авч ирв. Тер шовуг сургъульч тәвўлв. 8. Чонас әәхлә садур бичә од. 9. Баснъд Сарнъгас бичг ирдж. 9. Голин кёвәгъәс туула босв. 10. Энд сёбгъўр ирцхәв. 11. Полярн бўсин ца ўвл йисн сар болна.

184. Бәәлгънә нерд альк киисквәрт бәәхиг болн ямаран киисквәрә киискгддиг умшдж цәәлгътн.

## НЕГДГЧ СЕССИЙ.

1938 джилин январин 12-ла Москвад СССР-ин Верховн Советин негдгч сессий кёдлмшән эклв. Эн сессьд мана төрскн орн-нутгин цуг шугъу болгънас коммунистрин болн партийн биш улсин блокар сунъгъдсн депутатнр ирв.

1143 депутат Верховн Советд сунъгъгдсмн. Эднă дунд социалистическ промышленностин болн эдл-ахун йилгъан сян стахановцир ирцхалă; кӧдлмшч-крестьянск Улан цергин сян представительмӱд, йилгъан сян учен улс, писательмӱд, эмцир, инженермӱн, агрономс болн багшир баалă.

СССР-ин Верховн Советин негдгч сессий, мана госу- дарствин баадл джиргълд алдр ончта тӧрмӱд хагълдж, Верховн Советин президиум сунъгъдж, Народн Комиссар- мудин Совет бӱрдӱв. Алдр Сталинск Конституцас, цуг делкӱ деер ӱмтин демократическ Конституцас иштӱгъӱр бӱрдӱгдсн йосна Ах орган орн-нутгт эврӱннь деятель- ностьдан орв.

185. Буулгъдж бичхлӱрн—а) алдрсн узгӱдинь тӱвти, б) цеглгч темдгинь тӱвти.

### КАРА-КУМИН КӖДӱД.

Гурвдгч хонгтан кӧдӱ-ӱр йовнавдн. Столин деерклӱ ӱдл тегш газрар йовнавдн. Барун бийдмдн тегш элсн, зӱн бийдмдн—уулин толгъас. Би кӧдӱ хӱлӱвв. Ӑ чимӱн уга. Негл цугъарагъинь нарн ӱгрӱкксн юмн. Болв кӧдад кесг олн зӱсн анъ баӱнӱ: туул-с арат-чонм-д, гӧр-сд, зерлг элджгис. Кӧдӱн могъа, гӱлвргъс, хавхнт болн шовун чигн дала. Тедн хамагъас ус уудгнь медгдхш. Худг-с ус авч уудж чадшго.

Кӧд-д ик ӱврмджтӱнь худг-д. Кемр чи балгъснд баӱх- лӱрн уульницас уульнц давдж, дурта газрурн однач. Кемр чи путешествовать кехлӱрн, балгъсн-с балгъсн кӱртл, эс гидж селӱн-с селӱн кӱртл йовнач. Кӧдӱд селӱн чигн уга, балгъсн чигн уга, кӧдӱ ик. Темӱн ацан (караван), ӱмти джим хаалгъар худг-с худг кӱртл йовна. Энд, худг деер, чи ус уун-ч, хаалгъд-н ус авнач.

186. Буулгъдж бичхлӱрн, татасна ца ӱггдджӱх ӱгмӱд авч зӱнъг бӱрдӱтн.

... теегт эрвӱкӱс нисв.  
... цӱӱд шикр урсв.  
Нарн ... уулин заагур ӱзгдв.  
Пятигорск ... газрт баӱнӱ.

халун  
ӱндр уулста  
кӧк  
ӱндр

187. Буулгъдж бичти; цегсин ормд скобкд ӱггсдн ӱгмӱд бичти. Иджлӱр кермӱр йовдж, кесг хонад... (Москва) кӱрввдн.

Советин Союзин героймуд Громов, Чкалов нань чиги уурмуд северн полюсар дамдждж бул уга нисдж ... (Америка) кұрв.

Сургъульчнр экскурсий кедж Сталинградт ... (Ленинград) одв. Эдн нег музейд орхларн картд ... (Азий, Европа, Австралий) учрар бичгдсиг сәәнәр хәләцхәв.

Мана школд ... (химий, физик) кабинет, сән библиотек бәәнә ... (тетрадь) сәәнәр хадгълдми гидж багш келв.

188. Дора барлата харар бичгдсн эгшгин таарлгъ олуж, глаголиг иуурар болн цагар илгъдж чееджар цәәлгътн.

Хашр мөнъгн ууднд ирәд,  
Болдин сәәгъяр богъчад,  
Төмрин сәәгъяр тушад,  
Элвг тавн сәәнъ көвүгъяр  
Бәрүлдж бәәгъад, тохв.  
Дел мөнъгяр кеерулгсн делтринь тәвв,  
Дегц зургъан давхр тохминь тәвв.  
Дөш хар эмәлинь тәвәд,  
Төөрд мөнъгн көвчгинь тәвв.

Ке шар цоохр олницгин захар  
Келкә найн нәәмн горькиг  
Хорн шүүгъяр эмклдүлн  
Дарцг цагъан әрвнъднъ  
Далн хойр хурнәслулад,  
Нәәмн татур хавсн заагур орулн татв.

*Джанъгърас.*

189. Бас деер кесилә әдләр кетн.

1. Кесг хату төрмүд  
Чиддж самолет кўцәнә  
Книги мөст далагъас  
Челүскинцириг кўрч харсла

2. Газрин әджго теегәр  
Ганцарн кесг хонлач,  
Аәх, ичх үзәд,  
Амдин зовлнъ үзләч.

4. Аргънъ тасрсн баячуд  
Авхар седдгән уурхш,  
Советин ик кўчнд  
Сеглгдәд тухсан медхш

Кесг тиим төрмүд  
Кўрч чамар кўцәхв  
Кўдр джологъичнъ атхад,  
Киндж оран харсхв.

3. Үзүр хурц үзгәр  
Улнъгтрсн шамин герлд  
Эн шүлгән бичәд,  
Энъкр чамдан дуудджанав.  
Цугъар чидлән негдульчн  
Цергән кедү белдвчн  
Төмр социализмин церг  
Төрүц тедниг тәвшгө.

## ГРАНИЦ.

Бичкн кӱвүн бӱӱхдӱн пастг болад, малмуд хӱрӱлдж йовлав. Ӑвк эчкинӱр болв чигн, гаргӱсн эчкинӱр болв чигн украинцв. Болв талдан край нанд Украинд орхнь ӱнтӱ тоолгддг сам харгъв. Эн край Дальн-Восток.

1932 джил Улан цергт церглх цагм ирв. Намаг дӱӱнӱ школд орулдж авв. Сургъх нег кичг ӱгв. Школан чилӱгъӱд, Индуста хамдан границӱр гарад, Полтавк гидг заставд тусввдн. Мана застав деегӱр дӱврдж нег бичкн гол гарна, тер голиг такас чигн гатлдж гархмн. Эн границ. Цаад амиднь Манджурин Санчагой гидг бичкн балгӱсн бӱӱнӱ.



Йовх цагларн бидн Индуста хоюрн границ орввдн. Ахрхн сур нохан кӱзӱнӱс болгъата. Индус границин ӱӱг цуг меднӱ. Нег дакдж 6 час сӱ йовхламдн, Индус кӱӱнӱ мӱр олдж авч дахулв. Кӱӱнӱ кӱлин мӱр маниг селӱнӱр авч ирв. Селӱнӱс давад шоссегъӱр гӱӱгъӱд гарввдн. Маниг уул деер гарад ирчкснӱ хӱӱн, би ӱмн бийдӱн нег хар бара ӱзвв.

Генткн хаалгӱим керчӱд, нег грузовой машин гарад ирв. Кӱн гаран ӱргв, машин зогсад одак кӱӱг суулгъдж авв. Мини ки халгӱиг шофер сонъсл уга машингъӱн кӱндрӱв.

Селӱнӱр хӱрӱ гӱӱдж ирӱд, Ворошилов балгӱснур телефогъӱр келвв:

— Полтава гидг заставас пограничник Карацупа келд-жӱнӱ—гидж нохата хоюрн би границин экнӱс авн кӱӱнӱ мӱр мӱрдӱд йовв... Сопкар болн тайгагъӱр йовв... 15 час йовувдн. Границ эвдсн кӱӱг машин авад йовдж одв. Ямаран машин эн участкар йовсинь болн шоферӱс сурлгъ автн.

Гурвн хонг ӱнъгрсн хӱӱн мана заставур Ворошилова телефогъӱр келв:

— Карацупин зӱнъглсн зӱнъгӱр границ эвдсн кӱн бӱргдв.

— Эн инострани державин шпион бӱӱдж.



191. Буулгъдж бичхлӓрн, кергтӓ газртнь цеглгч тӓвти.

## СТАЛИНӓ ТӐРСН ГАЗР.

Киевин кесг школмудар, дет-домсар болн пионерск фор-  
постсар Сталинӓ ӧрӓс болн уголокмуд бӱрдӓгдв. Сӓӓнӓр  
кеерӱлгдӓд, кесг альбомс, картина, макетмӱдт кӧвӱд алдр  
тӧрскн вождин революцион кӧдлмшиг ӱзӱлцхӓв.

Июлин 20-нд Киевӓс Грузур Гори гидг балгӓснур  
Сталинӓ тӧрскн газрур, гардачнр болдж сталинск ӧрӓс бӱр-  
дӓсн 22 пионер йовцхав. Кӧвӱд энд 10 хонгт бӓӓхмн.  
Тенд эдн кӧгшн большевикӱдлӓ харгӓад, Сталинӓ рево-  
люцион деятельностин тускар сонӓсцхӓх. Эн йовцдан кӧ-  
вӱд нарн болсн Грузин тускар меддж авцхӓхмн.

192. Хойрдгч ӓнӓгӓс керглгдх товчлгч ӱг авч, тӱрӱн ӓнӓгд  
бӓӓх тоолгдджах ӱгмӱдин ӧмн орулдж бичтн. Буулгъдж бичхлӓрн  
давхр цег, цеглгч, алдргдсн ӱгмӱдинь тӓвти.

## МАНАХНД.

1. Манахнд ним бӓӓнӓ гӧсчнр модчнр, уячнр.  
Тер уйдгнь гӧсн башмг туфли ботинк.  
Тер кедгнь стол ст-л шкаф скамейк.  
Тер уйдгнь киилг шалвр жикет пальто костюм.  
Селӓн газрар бӓӓх ӱкр хӧн мӧрн тем-н цар яман.
2. Урдуч, гӧсчнр; модчнр; уячнр; шовуд;

193. Дора барлатаг буулгъдж бичхлӓрн тӱдлгчнӓ темдг тӓ-  
вти. Харар бичгдснӓ цӓалгӓвр ӧгтн.

## КЕРӓ МЕКЛӓ ХОЙР. (Тууль).

Эджго цагъан кӧвӓгӓӓр керӓ нисдж йовад, доран ха-  
лун нарнд ус темцдж йовсн мекла ӱзнӓ.

Тегӓд ӧлн йовсн керӓ, меклаг бӓрдж идхӓр седӓд, нис-  
дж ирнӓ.

Тиигхла эн хурц хоньшарта керӓгӓс ягъдж мӧлтрдмб  
гидж санад, меклӓ келнӓ:

— Чи гӓргтӓ керӓ болхла, намаг минь ода идхч гинӓ.  
Тӓрӓ темс болн ургӓмл хӓӓдж иддг сӓн керӓ болхла, нисдж-  
гарад, амрджагӓад ирӓд идхч гинӓ.

Не би тенд одад амрч аваад хэрү нисдж ирэд чигн идсв,— гиггяад нисдж одна.

— Керэг нисдж одсна ард үкхэн медсн меклә үкс хур-длдж гүүггяад уснур гэрэдэд ордж одна.

Тингэд аш сүүлднх үкдж одх меклә амд үлднэ.

*194. Контрольн даалгавр.* Буулгэхларн алдрсн үзгүдинь тэвти.

Сандж өвсн- хадлгын- гарла. Манахна колхоз теег- өвс скирдджәнэ Бригадир бригад- өрү-әр г-рвн тер-гяр хот- хол күргв. Брагад мөр-т өгх сул-р элвг. Цаста үвлас аашг-вдн гив. Скрлдчксн ө-сн теег-р дала. Зоо-ар скрдлчгсн өвсн яралдад баянэ. Удл-о тэрәнэ хад-р эклхмн. Бодн-н бригад хадврт белн. Тэрэ хад-г машиндэн шүүггяад, шалгъсынх сол-дж тэвэд диглв. Малч Долан теегшән гарх кесг мөрн-темән- цар- зер-зев белдг. Складт баясн тергнэ джола мөрнэ хазар- керглгдвзэ гидж ав-- . Складас буу-ин сум, цаягъ-н яршг аваад, тергн де-р тэв-- . Ма-нъгдур йовхд цугъяр белн бол- гидж бригадир келв.

*195. Контрольн даалгавр.* Бас эн 194 нөмөрт баях көдлмшлэ адлар кетн.

Сагт шовуд дуул-ана, кукушк кукугджда-а. Газа сургүульчнр наа-ана. Санан дегтр умш-ана. Долан эн дегтриг умш-кла. Кавказин ним балгъсдт нефть гарна: Грозн-, Баку-. Хар тенъст ним хойр ик порт баянэ: Туапсе болн Батуми. Г-рвлгъ өдрт юм узх-. Советск Союз эврәннх церг-а. Көдлмшч-крестьянск Улан церг гидж нерэдгдн-. Улан церг гражданск даянлэ Колчакиг, Деникин-г, Врангели-болн н. ч. хортдиг дил-а. Улан церг күчтэ, Советин орнур бос-н хортдла ноолд-д белн. Февралин 23-н Улан цергин өдр. 1918 джилин эн өдр Улан церг бүрдэгдсн. Эн өдриг бидн наярл-вдн.

Эрг дор хотн бая-- . Цань ик гол гүү-а. Энүгяр танк амфибий усчдж гарн-. Улм цань нигт сад баян-. Кермн сагт нүк малтдж, үвлининь хотан белд-. Тер керм-г анъгуч бардж.

Ө-шугъу моднд аюн нүк олв-дн. Ик үүлн цуглрл-. Өвснэ хадвр экл-- . Улан тугт одн зура-а. Улан тугта көдлмшчнр демонстрацд од-хав. Чолун герин өөр, күүкдин площадк бая-а. Цань ик школ барлав-н.

196. Дора барлатаг буулгъхларн, түдлгънă темдг тăвти.

Зөрмг үүрмүд дундан  
Залушг эрдмәрн алдршгсн  
Баатр болд гәрдсиннь  
Бат зүркнь болгсн,  
Коммуна партин даалгъвриг  
Күцстнь делгрүлдж дамшсн,

Нисăч гәрд шовугъан  
Нăягъинь олдж залдг,  
Батргсн социализмин тос-  
хачнр  
Бат болд героймуд  
Байдуков Беляков Чкаловд  
Байр оргдж сүрăлкий.  
М. Э.

197. Деерк кӧдлмшлă а̀длăр кетн.

Март сарла хааг авч шивв. Хаана зургиг авад шуулад,  
шивцхăв. Сулинă кӧдлмшч улс улан туг дееран бӑрдж  
уульнцар

Ӗшрлттă ху салькн мана деер эргнă.

— Ишкм ишкмӑр ӧмӑран алхсн кӧдлмшч улс...-гидж  
дуулад йовцхав. Зӑрмнь байрлад ӧвдг деер ан бӧкрӑд суугъад  
уг келӑд хӑӑкрцхăв.

— Чи хальмг хавтха чирӑт- гидж келдг му уг уга.

— Чи хальмг мана ах дӑч гидж Окаг эн кӧдлмшч улс  
теврдж ӱмсв.

— Чи Ока большевикч гидж цӑӑлгъдж келдж ӧгв.  
Олн кӧдлмшч уга яду зарц мухла кӑч-кӧлсӑрн бӑӑдг улсин  
харсл, теднă тӧлӑ ноолдгч тӧрин кергт йовдж чадх боль-  
шевик гисн медгдв. Гордовикӑ Окаг Кермн деер хурджах  
кӧдлмшч-крестьян болн харчудин депутатсин хургт сунгъдж  
гаргъв.

И. У.

198. Деерк кӧдлмшлă а̀длăр кетн.

Болх ода цергт илгӑх цагнь болдж — гидж баавиг кӑцс  
келӑлл уга аав келв.

Би аьдаран йовулхар седжӑхинь медхӑр икӑр укджӑ-  
нӑв. Петербург тал эс йовулдмн болхла, намаг ода аьда-  
ран йовулхмн болхв? Аавин зӧвӑр удан кӧндрджӑх ӱзгӑс  
би нӑдӑн авл уга хӑлӑгъӑд бӑӑнӑв. Уг сӑӱлднь чилӑчкӑд,  
бичгӑн паспортта хамднь нег пакетд тӑвӑд наачкв. Козлду-  
ран авчкад намаг бийӱрн дууддж авад: Мӑ, минн хуучн ӱр  
нӑӑдж Андрей Карлович Р-д эн бичг ӧг. Чи тӱӱнӑ гардврт  
Оренбургт церглхӑр йовджанач — гидж келв.

Мангъдур ӧрӱнднь хаалгъин кӧлгиг кирлцӑн ӧӧр авч  
ирӑд зогсачкв. Тун дотр чемода, хот-хоолин зер-зевтӑ

буулкта бөргтә нань чиги герт сергмдж кеджәсн хамг юм дүрсн хаалгын ящик тәвв. Төрл садм зөвән өгч амулнъ менд йовхим эрв. Петр менд йов. Андгъаран өгсн күүндән сәәнәр цергл тааллгъ кехиг бичә көөлд, даалгъсн кергиг хәрүцл уга күцәджә хувцан шинәснъ үнән багъасн хадгъл гидг үлгүр бичә март. Бийән хәләдж йов, амлнъ менд эрүлән хадгълдж йов, чи Савелч сәәхн иньгм сәәнәр хәләдж йов-гидж баав нульмсан асхн бәәдж келв. Би Савельчтә хоюрн сун нульмсан асхрулад хаалгдан орвв.

А. П (Капитанә күүкн).

199. Дора барлатаг буулгъдж бичхләрн, керглгдджәх түдлгнә темдгинь тәвтн.

### ЛЫЖНИЦНР.

Бурят-Монгъглин ресспубликин 5 баатр чиирг күүкд мартин зургъанд Мовквагъур ирцхäv. 96 өдрин дунд 6060 километр лыжар йовдж ирв. Эн переходт орлцснъ Вера Любинская, Мария Хахалова, Соня Тихеева, Лиза Константинова, Настя Сункуева. Эдниг Москвахн Красн площадт байрта бахтагъар тосцхäv. Үүнд Москван, Куйбышевин нертә электро-комбинатин лыжницир-орденосцир ирцхäv. Эн лыжницир орден Знак почетар ачлгдв.

200. Дора барлата үгмүдиг алфавитәрнъ бичтн.

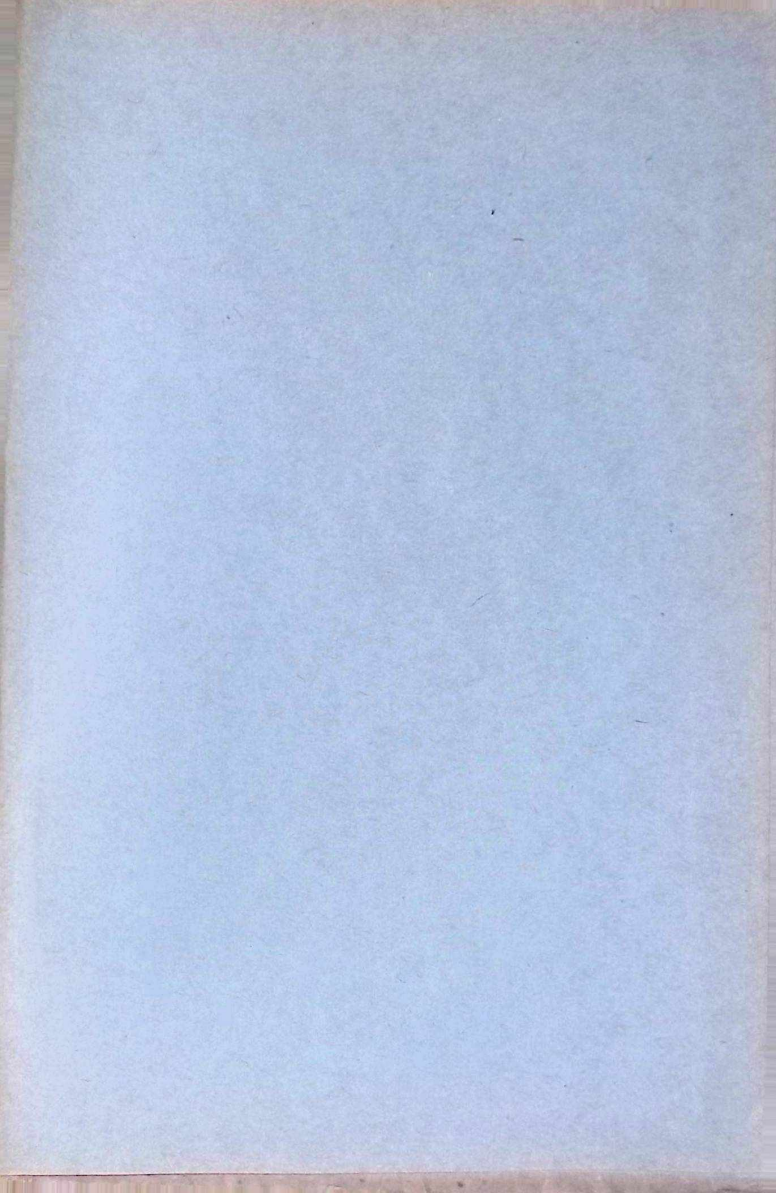
Коммунист, коллектив, класс, программ, миллион, кассир, телеграмм, грамматик, комиссий.

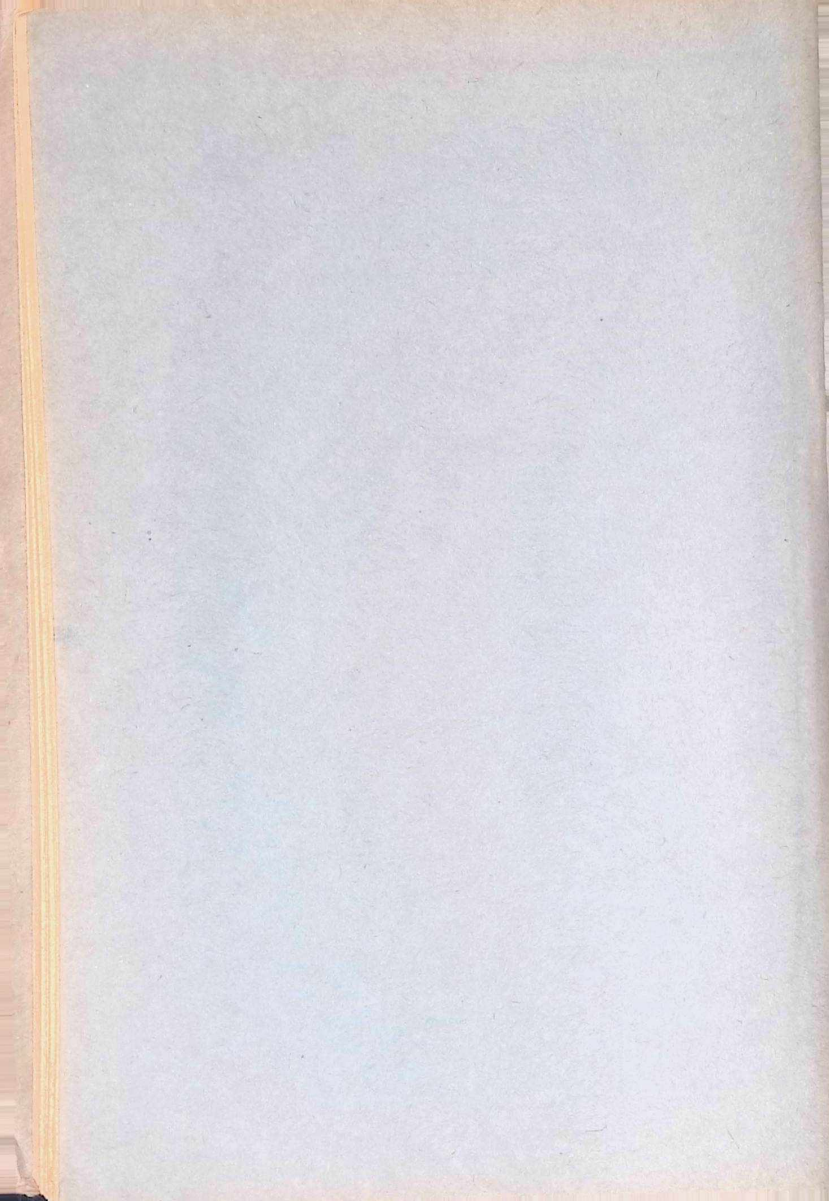
181. Эвран бийтн бичдж чадхан шүүтн.

1. Мана орн-нутгин нериг;
2. Сармудин нердиг;
3. Джилин цагмудин нердиг;
4. Делкән хүвсин нердиг;

182. Эвран бийтн бичдж чадх угагъан шүүтн.

1. Школдан дасджах дисциплинә нериг;
  2. Арифметикин ах дөрвн үүлдврин нериг;
  3. Тер үүлдврин ашин нериг.
-







У н и н ь  
Цена **70** денг  
коп.

---